

tidsskrift.dk

Bidrag til belysning af Valdemarssønnernes tidsalder.

Historisk Tidsskrift, Bind 6. række, 6 (1895)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_6rk_0006-PDF/hto_6rk_0006_96359.pdf

Link til website:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=96359>

pdf genereret den : 28/5-2008

Bidrag til belysning af Valdemarssønnernes tidsalder.

Af

Hans Olrik.

I. Erik Plovpenning og kirken.

Trods den store ulykke, som havde ramt Valdemar II samtidig med at den tilintetgjorde Danmarks stormagtsvælde og gjorde dybt skår i landets velstand, og trods de første varsler om opløsning og splittelse i statslivet stod den gamle konge dog for den almindelige bevidsthed som Nordens mægtigste og ypperste drot. Allerede som ung hertug havde han i mange måder været den ledende ånd i Danmark, og dernæst havde han i henved 40 år været konge, æret og beundret som ingen anden. Det var derfor en tung arv, den unge kong Erik fik at løfte, den gang han blev sin faders efterfølger. Tilmed var den indre politiske stilling i Danmark af ny og usædvanlig art, og kun den, der havde fremragende statsmandssnille, vilde kunne føle sig til rette i de uvante forhold, dømme sikkert om styrelsens mål og midler og lede udviklingen med fast hånd. Unægtelig var her adskillige opgaver, som lå over Erik Plovpennings evner.

Og dog har Valdemars og Berengarias ældste søn sikkert ikke været nogen ubetydelighed. Forskellige træk af hans styrelse viser fyrig og energisk indgriben, og bag hans virkelyst sporer man også en sammenhængende plan: Erik vilde være på sin post overfor kongætlin-

gernes og kirkens stigende vælde, og dermed vilde han håndhæve kongedømmets ret, ja endog udvide dets magt. Et stolt program! Havde blot ikke samtidig vanskelighederne låret sig op, langt stærkere end tidligere. Kirken stræbte hen mod virkeliggørelsen af præstevældens idé, og det var kirkens mænd som sluttet stand, der arbejdede frem mod dette mål, medens det tidligere nærmest kun havde været enkelte fremmedsindede personligheder, der havde grebet efter de teokratiske idealer og under deres kamp havde måttet savne forståelse og tilslutning fra deres standsfæller. Dertil kom, at kongens brødre var udstyrede med store len, og deres europæiske dannelse lærte dem at tænke på storvasallers vis. Det var Vesterlandenes to statsopløsende hovedfaktorer, hierarki og lensvæsen, som begyndte at få frodig vækst på dansk grund. Der skulde et åbent øje til for at skønne, hvor farlige medbejlere den danske kongemagt nu havde ved sin side, og der krævedes kløgt og varsomhed, om kongen skulde gribe de rette midler for at hævde sin stilling, måske midler af ny art. Dette synes Erik Plovpenning ganske vist ikke at have forstået. Han delte for så vidt epigoners sædvanlige kår. Den, der er opvokset i en stortid, opfødt med strålende minder og vænnet til store og lykkelige forhold, har hang til at hage sig fast i lyse drømme og stolte tanker, længe efter at omgivelserne har skiftet udseende; epigonen har ondt ved at følge med tiden, og medens han uvilkårlig sér tilbage, glider virkeligheden fra ham, så at han mister fodfæste. Dette har netop været tilfældet med Erik. Man tænke blot på, hvorledes han genoptager den erobringspolitik overfor Holsten, som selv hans fader havde måttet opgive, og det vover han endog på et tidspunkt,

da han allerede én gang havde haft fejde med sin broder Abel, de holstenske grevers svoger¹⁾). Stolende på traditionerne fra faderens dage og rigelig udstyret med den uforsigtige tillidsfuldhed, som var nedarvet fra Knud Lavard og Valdemar I, har Erik overvurderet sin evne, og i sin iver for opretholdelsen af kongedømmets magt og ære er han slået ind på veje, som endte blindt. Derfor blev hans liv en idelig kamp, og efter otte års styrelse døde han den usleste død som offer for sin broders og hans håndlangeres had.

Eriks gode egenskaber kunde ikke afværge denne katastrofe. Hvad hjalp det vel, at han havde et ualmindelig skönt og indtagende ydre²⁾, og at han i sin personlige fremtræden var den elegante ridder? Og hvad hjalp det vel, at han var vennesæl mod sine mænd, når han samtidig var hensynsløs mod andre? Thi når den sællandske årbog siger, at han var „såre vennesæl mod alle“, da er det ikke andet end almindelige lovord, der fuldstændig afkræftes ved den karakteristik, en anden af hans lovprisere giver: han var velvillig mod sine egne, men frygtelig mod sine modstandere³⁾). Disse sidste ord fortjener opmærksomhed, netop fordi de hidrører fra én, som er sympatetisk stemt overfor Erik. De vidner utvetydig om kongens kraftige, men — som historien viser — ukloge optræden.

¹⁾ Jfr. Kr. Erslev i Hist. tidsskr., 6. række II 421.

²⁾ Sællandske årbog, Monumenta Germaniæ, Scriptores XXIX 215: homo pulcherrimus. Kongerækken smstds. s. 172: faciem qvondam decoram et venustam. Jfr. min „Danske helgeners levned“, s. 384.

³⁾ Monum. Germ., anf. st., s. 215: mitissimus miles, fuit omnibus supra modum amabilis et multa strenuus fecit; s. 171: suis benevolus et adversariis terribilis. — Eriks mildhed og ridderlighed lovprises bl. a. af Reinmar von Zweter, se G. Roethe, Die Gedichte Reinmar's v. Zweter (Leipz. 1887), s. 485. 63 f.

Når Erik Plovpenning altså ikke har forstået, hvad tiden krævede af ham, da var det, fordi han manglede dybde, ja til en vis grad alvor. Det kan her atter fremhæves, at netop den omtalte historieskriver, som beundrer den ulykkelige konge, åbent har udtalt, at han „i ynglinge-årene var optagen af tant og udsvævelser og som en vellystning var stærkt hengiven til verden“¹⁾. Nu er det ganske vist den almindelige opfattelse, at Erik undergik en brat forvandling, den gang han efterfulgte sin fader: „hans sind vendte sig mere, end hos fyrster sædvanligt er, fra kærlighed til det verdslige“²⁾. Denne dom støtter sig i alt væsentligt kun på det bekendte brev, som Erik i nærværelse af dronning Jutta, Franciskanermunken Ulrik og kongens præst Peder udstedte snart efter sin tronbestigelse, og hvorved han tilkendegav at ville dø i en Gråbroders kutte og jordes i Roskilde Franciskanerkloster³⁾. Men har man ikke overvurderet betydningen af denne erklæring? I Eriks ord ligger der ikke nogen antydning af, at han i sin kraftige alder vilde nedlægge kronen for at blive tiggermunk⁴⁾; han har sikkert kun tænkt på sin sidste sygdom. At helsot virkelig var den almindelige og så at sige selvfølgelige forudsætning for et sådant skridt, ses af vore gamle kirkelove⁵⁾. Men når folk først umiddelbart før deres dødsstund lod sig indføre i et

¹⁾ Monum. Germ., anf. st., s. 172: Licet enim in ætate juvenili constitutus, vanus fuerit, et seculo, tanquam delicatus, non modice deditus.

²⁾ Molbech, Kong Erik Plogpenning's historie (Kbhvn. 1821), s. 11 f.

³⁾ Rørdam, Monumenta, 2. række II 14.

⁴⁾ Denne opfattelse synes tidlig at have indsneget sig og forekommer f. eks. hos Peder Olufsen (Rørdam, anf. st.) og Hvitfeldt (Kvartudg. II 203).

⁵⁾ De sællandske love ved Thorsen, s. 68 f.

kloster, da var det vel i reglen ikke nogen ytring af inderligere fromhed; ofte har de blot derved fundet sig en nem udvej til sikker anvisning på salighed. Tror man måske, at en mand som biskop Valdemar virkelig blev et andet menneske, da han indtrådte i Lokkum Cistercienserkloster? I så fald vil man få en anden mening, når man læser pave Honorius III's brev (24. Septemb. 1220) til abbederne i Cîteaux og Morimond¹⁾. Man ser nemlig heraf, at Valdemar søgte optagelse i Lokkum kloster, fordi han troede sig syg til døden, og abbeden optog ham, fordi han ligeledes anså ham for dødssyg. Valdemars følgende angreb på Danmark trods éd og trods klosterløfte viser da også, hvor lidet han havde oplevet nogen virkelig omvendelse. Den slags indtræden i kloster eller løfte derom er i slægt med de oldtidsmenneskers færd, som opsatte at lade sig døbe, indtil de lå på dødslejet; således mente de at have tryk adgang til himlen. Og anderledes bør man næppe se på Erik Plovpenning's løfte om at dø som Gråbroder.

Dermed skal naturligvis ikke være sagt, at tanken om døden ikke i øjeblikket virkelig har gjort indtryk på den unge konge og fremkaldt en opblussen af religiøs følelse; men de træk af hans liv, vi ellers kender, viser os overvejende, at denne følelse ikke har været varig nok til at beherske hans handlen og færden.

Selvfølgelig har Erik Plovpenning dog fra tid til anden skænket kirker og kloster både gods og friheder. Dette spores især i den nærmeste tid efter hans tronbestigelse. På Roskildeprovstens, magister Bos opfordring gav han således Roskilde kannikers godser, landboer og

¹⁾ Horoy, Honorii III opera, III 537 f.

gårdsæder fri for leding og stud og hvad anden tyngede hidtil havde påhvilet dem; til gengæld lovede kannikerne, at de på egen bekostning daglig vilde holde en messe for kongen, både medens han var i live og efter hans død¹⁾. Ligeledes gav han Ribe domkapitels bryder fri for al kongelig tyngede, hvorved han dog kun stadfæstede Valdemar II's privilegium fra 1206, og på samme måde stadfæstede han senere Århus domkirkes privilegier²⁾. Endvidere bekræftede og udvidede han Odense Knudsbrøders rettigheder³⁾, og han ses også at have været Viborg domkirkes velgører⁴⁾. Men alle disse vidnesbyrd om gavmildhed går ingenlunde ud over kongers sædvanlige holdning i begyndelsen af deres styrelse.

I 1246 udfolder Erik Plovpenning ganske vist på ny en vis godgørenhed overfor kirken, i det han eftergav Ribe kanniker at svare den vigtige hestetold og anden afgift af deres ejendom, og i det han ligeledes samme år gav Løgum kloster stadfæstelse på dets privilegier⁵⁾; men det tør ikke oversés, at det netop var i det år krigen mellem Erik og Abel for anden gang begyndte, og at Ribe og Løgum lå på grænsen af eller indenfor Abels område, hvorfor det måtte være kongen meget om at gøre at sikre sig deres troskab. Og når Erik Plovpenning i 1248 skænkede biskop Esger af Ribe et skiben

¹⁾ Brev af 2. Juli 1241. Dipl. Arnemagn. I 134.

²⁾ Breve af Maj 1242 (Ribe Oldemoder ved O. Nielsen, s. 29) og 18. Sept. 1244 (S. r. D. VI 397).

³⁾ Dipl. Arnemagn. I 135 f.

⁴⁾ Dipl. Vibergense ved Heise, s. 365. Jfr. Erslev, Repertorium I, nr. 161.

⁵⁾ Terpager, Ripæ Cimbr. 178 f. (O. Nielsen, Ribe Oldemoder, s. 29). S. r. D. VII 325. VIII 178.

i Hvidding herred¹⁾, da må det være lön for biskoppens tjenester under den tredje Krig med Abel. Også i året 1249 har Kong Erik udstedt privilegier, i alt fald taget Esrom kloster i sit værn; men det var vel en slags erstatning for, hvad klosteret havde lidt under den nylig afsluttede borgerkrig, og fremfor alt var det en hævdelse af kongedømmet, da den sønderjydske hertug mærkelig nok nogle måneder før havde taget det sællandske kloster i sit værn²⁾.

I kirkelig henseende knytter der sig imidlertid større interesse til den „overenskomst“, som kong Erik den 20. Juni 1242 sluttede i Nakskov med biskop Torkil af Reval: Indtil kongen selv kom til Estland, skulde biskoppen både af de fri (ø: kongelige) godser og af lensgodserne årlig oppebære 1 skippund rug og 1 skippund byg af hver 20 haker, hvilket skulde bringes til bispesædet; men biskoppen måtte love med hensyn til gæsteri og „andre åndelige sager“ ikke at strække sig ud over brugelig skik i bispedømmet Dorpat³⁾. Vi har her et vidnesbyrd om Eriks myndighed. I brevet følger han til, at da nogle af hans lensmænd i Estland ikke har været tilstede, byder han herved dem og andre at rette sig efter hans bud. Befaling synes at træde i stedet for overenskomst. Men også på det kirkelige område vil Erik tydelig nok være herre. Som hans fader imod kirkerettens bud forbeholdt sig og sine efterfølgere valget af de revalske bisper⁴⁾, således vil Erik til en vis grad

¹⁾ Brev af 23. Marts 1248; Ribe Oldemoder, s. 8 f.

²⁾ Codex Esrom. ved O. Nielsen, s. 61 f. 63 f.

³⁾ Bunge, Liv-, Esth- u. Curländ. Urkundenbuch I 225 f.

⁴⁾ Se min „Konge og præstestand i den danske Middelalder“ II 150. 168.

være den, der ordner bispesædet Revals „åndelige“ anliggender, medens man ellers vilde vente disse ordnede ad rent kirkelig vej. Kongens herredømme i Estland var ganske vist af noget anden art end hans herredømme i Danmark¹⁾; men når han i den fjerne besiddelse udnyttede sin større frihed til derved at begrænse kirkens selvstyre, da kan der ikke være tvivl om, at han nærede lignende ønsker overfor præstestanden i Danmark.

For øvrigt er det i forholdet til Estland, at Erik Plovpenning særlig kunde siges at have lagt kirkelig iver for dagen. Bispesædet Reval gav han således gentagne gange nye gaver, ligesom han også stadfæstede sin faders dotationer²⁾, og til det Dominikanerkloster og det hospital, Valdemar II havde grundlagt ved denne nybygd, synes Erik at have føjet et kloster for Cisterciensernonner³⁾. Væsenligst er det dog, at Erik Plovpenning i hele sin kongetid tænkte på korstog til Estland og arbejdede hen imod dette mål.

Men hvor talen er om kong Eriks påtænkte Estlandstog, må det på den anden side atter fremhæves, at kongen i denne sag først og fremmest var politisk interesseret, da det gjaldt at værne Valdemar Sejrs erobringer ikke blot mod de Ester, der endnu ikke var undertvungne og kristnede, men også mod Russerne, som støttede Esterne overfor Danskerne, og de tyske riddere. Især kunde det se farligt ud, da den berømte storfyrste Alexander Nevski vandt Pleskov tilbage fra de tyske riddere

¹⁾ Jfr. min „Konge og præstestand“ II 149, 168.

²⁾ Breve af 8. April, 11. og 21. Sept. 1249. Bunge, Urkundenbuch I 262, 264 f.

³⁾ Bunge, Das Herzogtum Estland unter den Königen von Dänemark (Gotha 1877), s. 172.

og slog dem ved Peipussøens bredder (1242). Men den gang var Erik optågen af den første krig med Abel (1242—43), og først da striden var endt, kunde han iværksætte et Estlandstog. Abel ydede sin broder følge; men da man var kommen til Ystad, vendte man atter om¹⁾, uvist af hvad grund.

Tanken om korstoget var dog ikke opgivet, og der iværksattes snart meget omfattende forberedelser til et nyt tog. Det turde stå i forbindelse hermed, når kongen den 13. Decemb. 1244 indskærper alle sine undersåtter at udrede den befalede „huspenning“ til Antvorskov kloster²⁾. Thi selv om denne indsamling egentlig skulde bruges til det hellige land — hvad der også siges i kong Eriks brev —, så var der næppe noget i vejen for at stille Estlandstog på lige trin med tog til Palæstina, således som det virkelig efter Eriks ønske kort efter skete ved pavelig kundgørelse. I Rom fortsatte man nemlig den traditionelle politik, at fremme den danske konges ønsker, ikke mindst med hensyn til Estland. Allerede inden Valdemars IIs død havde Gregorius IX manet Lunds ærkebisp og hans lydbisper til at virke for korstog til Estland; og i begyndelsen af året 1245 tog pavestolen sig af sagen med endnu større energi. Den 20. Febr. lovede Innocentius IV nemlig alle dem, der fulgte kong Erik på tog til Estland, samme syndsforladelse som den, der tilstodes de egenlige korsfarere, ligesom han allerede 1. Oktob. 1243 havde givet alle, som gjorde korstog mod hedningerne i Livland og Pröjsen, lignende vilkår. Endvidere udstedte pave Innocentius den 24. Febr. et brev,

¹⁾ Lundeårbogen 1244: Monum. Germ. XXIX 208.

²⁾ Erslev, Repertorium I, 159.

hvorved han efter kong Eriks bön tog ham, hans rige og alt, hvad han retmæssig besad af gods, i St. Peters og sin beskyttelse, fordi kongen, „opflammet af tros og fromheds iver, vilde drage mod de hedninger og barbarer, som forulempede de nyomvendte i Estland“, og samtidig mindede han de danske bisper om at sørge for, at ingen ustraffet brød dette pavebud. Videst gik paven dog derved, at han (20. Febr.) föjede kong Erik i hans ønske om i tre år over hele Danmark at måtte oppebære den tredjedel af tienden, som ellers udrededes til kirkerne, blot med den indskrænkning, at en mindre sum afstodes til anskaffelse af lys og til vedligeholdelse af tagene. Med god grund kunde Innocentius IV sige, at han derved havde vist kong Erik særlig gunst og æret ham fremfor alle andre fyrster i verden¹⁾.

Mærkeligt er det imidlertid, at netop i de dage, da paven viste Erik Plovpenning en så usædvanlig gunst, gjorde den danske kirkes repræsentanter med en pavelig legats samtykke et betydningsfuldt skridt, der afgjort var rettet imod det danske kongedømme.

I Odense holdtes der nemlig i Februar 1245 et kirkemøde, hvor også pavens nuntius, Johannes fra Piacenza, kom til stede. Her mødte ærkebisp Uffe og alle de danske bisper med den 93årige Gunner fra Viborg i spidsen; kun selve Odensebispens var for svag til at være med, og i hans sted mødte hans koadjutor, magister Petrus Dacus. Det væsenligste forhandlingsemne var dette, hvorledes kirken skulde værnes mod den verdslige magts overgreb, og som resultat af forhandlingerne kund-

¹⁾ Bunge, Urkundenb. I 216. 230. 239 f. Ny kirkehist. saml. III 90 f. Registres d'Innocent IV par E. Berger (Paris 1884—87) I, nr. 1087—90.

gjordes der den 22. Februar en höjtidelig forbandelse over hver den, der forbrød sig mod kirkens gods og rettigheder: „Med magt fra Guds Fader, den hellige Jomfru Maria og dette kirkemøde lyser vi band over alle dem, som for vindings skyld, af had eller for at opnå nogens gunst eller af hvilkensomhelst anden grund med ondskab drister sig til at fratage kirkerne deres ret eller med ondskab søger at gøre brud på og ødelægge deres friheder, og alle dem, som med vold og ondskab røver og angriber kirkelig ejendom, ligesom også dem, der sligt lader ske, byder og fremmer det“. Denne forbandelse skulde kundgøres for præsterne og fortolkes for lægfolk, og hver sognepræst skulde paa visse höjtidsdage bekendtgøre den for sin menighed, medens enhver, som handlede mod kirkemødets bud, *ipso facto* (uden nærmere undersøgelse) var falden ind under den givne regel og dermed altså var bandlyst; fra dette band kunde vedkommende kun løses af sin biskop efter at have gjort fuld bod.

Kundgørelsen fra Odensemødet 1245 blev et af den danske kirkes vigtigste aktstykker; Middelalderen igennem indføjedes det i de enkelte bispekirkers statuter¹⁾. I så henseende minder det om sin berømte efterfølger, Vejlekonstitutionen fra 1256. Men som dettes tilblivelse skyldtes daværende splid og spænding i Danmark, således har Odensemødet også hårde overgreb mod kirken til historisk baggrund; en så kraftig forholdsregel må have anledning af tilsvarende betydning. Her er da ikke tale om enkelte verdslige stormænds overgreb, som kongen har ladet uønsede; det danske episkopats protest må være rettet mod selve den danske styrelse. Selv om kongen og hans

¹⁾ Jfr. Erslev, Repertorium I, 163.

embedsmænd ikke er nævnte, kan der altså ikke være tvivl om, at det netop er til dem, der sigtes. Odense-akterne er for så vidt en krigserklæring mod kongedømmet.

Selve Odense-konstitutionen giver os ikke nærmere oplysning om, hvorved kongen har foranlediget bispens myndige optræden. Fra begyndelsen af det foregående år kender man nogle pavelige værnebreve for Sorø og Esrom¹⁾, og trolig nok er disse breve udstedte på grund af uret, som de to klostre har lidt; men som det på forhånd var at formode, og som pavebrevene også viser det, skyldtes disse overgreb væsenligst den „verdslige“ præstestand, hvem Cisterciensernes tiendefrihed altid var en torn i øjet. Det er altså ingenlunde for enkelte klostres skyld, at ærkebiskop Uffe og de danske bisper har vovet det alvorlige skridt; nej, deres optræden viser, at deres egne og dermed hele den danske kirkes interesser var alvorlig truede. Der er da også bevaret vidnesbyrd om et pavebrev, der viser spændingen mellem kongen og bisperne. Endnu i året 1245, men formodenlig først efter udstedelsen af de ovennævnte pavebreve, har Innocentius IV fået nys om, hvorledes Erik Plovpenning gik frem imod dem, og han har da ved sin legat „givet kongen påmindelse og formaning om at høre op at tvinge bisperne til ud over kirkens evne at tilvejebringe en stor ledingshær til søs eller til lands“²⁾.

Her har vi altså de overgreb, kongen har gjort sig skyldig i overfor kirken. Han har krævet leding ud over, hvad han havde ret til. At uviljen hos bisperne har været stor, kan da ikke betvivles. Ellers vilde den gamle

¹⁾ Dipl. Arnemagn. I 137 ff. Codex Esrom., s. 27 f. 32 36 f.

²⁾ Erslev, Repertorium I, 168.

biskop Gunner, der havde stået kongeætten så nær, vel ikke have sluttet sig til Odensemødets bestemmelser, og fremfor alt vilde kongens egen kansler, biskop Nils Stigsön af Roskilde, næppe ellers have samtykket med de andre bisper og dermed stillet sig i modsætning til kongedömmet, hvis særlige tjener han var. Spörger man, hvortil kongen ved denne tid har krævet store udrustninger og ledingspenge, da bliver svaret ikke tvivlsomt. Med Abel havde Erik Plovpenning fået fred 1243, og der var ikke senere udbrudt fjendskab. Altså var det ikke til kampen mod hertugen, at Erik pålagde de svære ledingsbyrder, medens man derimod — især når man ser hen til kongens og dronning Juttas fremfærd i en senere Abelfejde — godt kan tænke sig, at kirkens mænd havde en række forurettelser i frisk minde. Men når de trykkende krigsforberedelser altså ikke havde broderfejden til baggrund, da kan de ene henføres til korstogsplanerne, som Erik Plovpenning netop ved år 1245 omfattede med den hensynsløse energi, der var ham egen. Det er da interressant at se, at de danske bisper har haft et andet blik på dette foretagende end kongen selv og paven. Erik vilde give hærfærden udseende af at være et helligt tog; men prælaterne har vejret kongens verdslige hensigter, og de har ikke villet lukke öjnene i for den kendsgerning, at han i sin tilsyneladende kirkelige iver ingenlunde brugte kirkelige midler, men tværtimod gjorde præstestanden uret. Kan hænde de også har skönnet, at kongen vilde bruge den hærstyrke, han samlede, til at fremme sine holstenske erobningsplaner; pavebrevets ord om ledingshæren til søs eller til lands kunde måske tyde derpå. I så fald havde de des mere grund til at modsætte sig Eriks krav til kirken.

Det kan altså forudsættes, at Erik Plovpenning selv ved sin færd har fremkaldt de danske bispers modstand på Odensemødet i Februar 1245. Men for øvrigt var dette ikke hans første sammenstød med kirken. Et pavebrev afslører os en anden strid, og denne strid tager sig just ikke ud til fordel for ærkebiskop Uffe og en af hans lydbisper, hvorimod kongen her synes at have retten på sin side.

Den 18. Oktober 1246 skrev nemlig Innocentius IV til ærkebispen af Lund: „Fra vor kæreste søn i Kristus, Danmarks berömmelige konge, er der givet os underretning om, at skönt vi tidligere ved vort brev har givet dig befaling til at sørge for at mane og føre vor broder, biskoppen af Slesvig, til at yde nævnte konge lenséd og troskabséd og af ham modtage regalierne, således som det fra gammel tid og til nu plejer at ske i kraft af skik, som altid er iagttaget i fred og ro, i det du, om det skulde göres nødigt, skulde tvinge ham dertil ved vor myndighed, så har du dog ikke sørget for at udføre dette. Derfor byder vi dig, så fremt dette forholder sig således, at du i så henseende udfører det apostolske sædes bud i overensstemmelse med indholdet af vort tidligere brev, eller også at du skriver til os, om hvorfor det ikke bör ske eller ikke kan ske. Udstedt i Lyon, den 18. Oktober, i [vort] fjerde år¹⁾).

Den i pavebrevet omtalte Slesvigbisp, som længe havde vist den danske konge trods, er Eskil eller „Sorte-Eskil“, som han senere i den folkelige overlevering kaldtes. I året 1244 var han bleven biskop i Slesvig, hvor han hidtil havde været provst. Det er rimeligvis

¹⁾ Registres d'Innocent IV, I nr. 2296.

ved Abels indflydelse, at han er bleven valgt; men hans tiltræden falder på en tid, da der var fred mellem Abel og Erik. Imidlertid er det sandsynligt, at Eskil har sluttet sig til Abel i hans bestræbelser for at spille selvstændig fyrste, en tendens, som Abel allerede lagde for dagen i 1241, særlig da han udsonede sig med grev Gunzelin Henriksön af Schwerin, der ellers betragtedes som Danmarks hovedfjende¹⁾; men på den anden side kan Abel ikke åbenlyst have gjort krav på at være Slesvigbispens egenlige og eneste lensherre, da et sådant krav ikke vilde kunne forenes med den fred, som rådede mellem kongen og hertugen fra 1243 til 1246. Eskils enestående trods mod den danske konge må da, selv om den har haft Abels hemmelige sympati, stå for bispens egen regning. Men mærkeligt er det, at han har haft ærkebiskop Uffes støtte; thi når Erik Plovpenning skriver til paven, at ærkebispen ikke har foretaget sig noget i sagen, da retter han sikkert ikke nogen uretfærdig beskyldning mod den danske kirkes primas. Vist er det, at Uffe allerede under Valdemar II havde søgt at forøge kirkens magt ved at tilsidesætte kongens ret til at „præsentere“ præster til de embeder, for hvilke han var patron, så at paven havde måttet tage parti for kongen²⁾. Og nu har ærkebispen atter fundet lejlighed til at søge at frigøre kirken for al verdslig myndighed, ja for at fremme sit mål har han ligesom biskop Eskil udnyttet den politiske modsætning mellem konge og hertug.

Som pavebrevet viser, stod spørgsmålet om Eskils éd til kongen endnu uløst længe efter Odensemødet.

¹⁾ Stadsárbogen, Monum. Germ. XVI 367 f.

²⁾ Se min „Konge og præstestand“ II 153.

Og da dette blev afholdt under Uffes ledelse, har det slesvigske spørgsmål vel bidraget sit til at give de samlede bispers optræden en vis skarphed. Men den slesvigske bispesag viser også, at i striden mellem konge og præstestand har Erik ikke ene været den skyldige.

Vedrørende sagens videre forløb skal der blot mindes om, at de følgende år, 1247—48, optoges af den anden fejde mellem Erik og Abel; i den tid kan der ikke være sket nogen forsoning mellem kongen og biskop Eskil. Og om man kan tro Peder Olufsen og Hamsfort, der vistnok har haft en kilde at støtte sig til, flygtede Eskil fra Danmark, efter at Abel var bleven tvungen til fred, og vendte først tilbage efter Erik Plovpennings død¹⁾. Således har denne biskop efter al sandsynlighed gennem hele Eriks kongetid unddraget sig den skyldige troskabséd.

Lad os imidlertid vende tilbage til den situation, der skabtes ved Odensemødet 1245. Det må antages, at bisperne ved deres faste optræden i øjeblikket har vundet en sejr over kongen. Som Erik ikke kunde tvinge Eskil til at aflægge éd og modtage regalierne af hans hånd, således har han også følt, at der nu var sat en skranke for hans sædvanlige fremfærd mod kirken. Odensemødets vældige handtrusler har holdt ham tilbage. Men den selvsikre Erik har været højst forbitret over at se sig standset. Det samlede episkopats modstand har han ikke været i stand til at bryde; men al sin harme lod han da gå ud over Nils Stigsön. Han har ikke villet finde sig i, at en mand i hans tjeneste deltog i skridt, der var kongedømmet fjendtlige.

Således må det i alt fald forklares, at Nils Stigsön,

¹⁾ S. r. D. I 185. VII 167.

indtil da kongens kansler, netop i året 1245 pludselig flygtede fra Danmark for ikke mere at vende tilbage til sit fædreland.

De nærmere omstændigheder ved biskoppens flugt lader sig ikke oplyse ved det tarvelige historiske materiale, vi er i besiddelse af. Lundeårbogen siger, at biskoppen uretfærdig blev fordreven fra sit stift ikke på grund af egne gerninger, men ved kongens og hans mænds ondskab¹⁾. Kong Erik har derimod overfor paven påstået, at skönt han havde udmærket Nils Stigsön fremfor alle andre ved at give ham kanslerværdigheden og vist ham særlig fortrolighed, havde biskoppen dog glemt al den gunst, kongen havde ydet ham, „og ved at tale imod ham havde han gengældt godt med ondt, kærlighed med had, brød med sten, æg med skorpion“, ja hemmelig havde han med nogle sammensvorne og frænder stræbt kongen efter liv og rige og havde endog bundet sig dertil ved éd; endelig havde han også ødt hans gods²⁾.

Hvor meget sandt der er i Eriks beskyldninger mod Roskildebispen, er naturligvis vanskeligt at sige. Det kunde vel kaldes sandsynligt, at anklagen for at stå kongen efter livet og for at ville berøve ham riget er en overdrivelse. Derimod er der næppe noget ivejen for, at Nils Stigsön virkelig har sluttet sig sammen med nogle af sine frænder, og at de med éd har lovet at støtte ham; i alt fald er Eriks ord om denne édsaflæggelse næppe greben ud af luften. Hermed har man dog ikke sagens oprindelse, da man ikke begriber, hvad der skulde drive

¹⁾ Monum. German. XXIX 208.

²⁾ Innocentius IVs brev til Simon fra Alvernia, 21. Juli 1246. Dipl. Arnemagn. I 154 f. (Registres I, nr. 2014).

kongens kansler til et sådant skridt, når der ikke ellers var nogen misstemning mellem ham og kongen. Det væsenligste og det, som må betegne oprindelsen til striden, er derfor kongens første beskyldning: at biskop Nils har talt imod ham. Nils Stigsön har på Odensemødet gjort fælles sag med de andre bisper og er derved trådt i modsætning til kongens interesser. Og det, at Nils Stigsön under sammenstødet mellem bispepligter og kanslerpligter har givet de første forrangen, har Erik Plovpenning ikke kunnet tilgive ham. Således kan Odensemødet forklare udbruddet af striden, og man behøver ikke at tage sin tilflugt til gisninger om, at kongen blot har villet drage København fra Roskilde bispestol tilbage under kronen¹⁾. Det er endog ligefrem usandsynligt, at kong Erik uden foranledning fra bispens side skulde have søgt at tilegne sig København, som var sikret bispestolen ved så mange pavebuller, og Innocentius IV's forskellige breve antyder heller ikke i mindste måde, at den opblomstrende by ved Øresund har været stridsemnet, men taler bestandig blot om, at kongen efter biskoppens flugt har bemægtiget sig byen. Derimod er det selvfølgelig ikke utænkeligt, at Erik Plovpenning ved at yppe striden med Roskildebispen har haft den bagtanke, at København ad den vej med tiden kunde blive kongens bytte.

Når Nils Stigsöns flugt altså må sættes i forbindelse med Odensemødet, så skal det dog på den anden side ikke nægtes, at den först fandt sted flere måneder senere. Endnu den 17. Juni 1245 udstedte han i „Humbleøre“ en vidisse af stiftelsesbrevet for St. Peders kloster ved

¹⁾ Helveg. Den danske kirkes historie I 568 f.

Næstved¹⁾. Måske han dog den gang allerede var på vejen til Norge, hvorhen han ifølge Peder Olufsen — der her kan have nyttet en tabt årbog — først flygtede²⁾. I alt fald må han snart efter have forladt Danmark. Men det ses, at der bliver tid nok til, at biskop Nils efter Odensemødet kan have haft skarpe sammenstød med kong Erik, og at han som følge deraf har tyet til sine frænder. Det må nemlig som sagt være kongens holdning, der har tvunget Nils Stigsön til dette skridt, og det er Erik Plovpennings lidenskabelighed, som senere får ham til at udlægge Nils Stigsöns færd på værste måde, som et lumsk anslag mod kongens liv. I biskoppens forbindelse med sine frænder ligger der ikke andet end, at han har tænkt at tage kampen op og derfor søgt forbundsfæller, hvor han bedst kunde finde dem. En vel forståelig slægtsstolthed og et tilsvarende slægtssammenhold hos den store og mægtige æt har her afgivet Nils Stigsöns planer en vis støtte. Vist er det, at Eriks klage til paven er det første vidnesbyrd om fjendskab mellem Skjaln Hvides æt og det danske kongedømme. Jeg må da også pege hen på forskellige kendsgerninger, der turde stå i forbindelse med dette brud. I året 1246 blev biskop Nils's broder, Juris Stigsön, dræbt; det hedder, at det var hans egne husfolk (*propria familia*), som slog ham ihjel³⁾. Denne efterretning tilsteder i og for sig adskillige fortolkninger; men under de givne forhold er det rimeligt at antage, at modsætningen til kongen har

¹⁾ Saxo ed. Stephanus, notæ uber. in lib. XIII, s. 231 f. I St. Peders kloster mindedes biskop Nils blandt de velgørere, for hvem der stadig skulde bedes (S. r. D. IV 291). — „Humbleøre“ må sikkert søges i nærheden af Humlebæk, altså ved Øresund.

²⁾ Rørdam, Monumenta, 2. række II 16.

³⁾ S. r. D. II 630. IV 228.

voldet hans fald: hans folk har ikke villet følge ham i denne sag, og striden har da tilspidset sig til det yderste. Endvidere kunde det stå i forbindelse med Nils Stigsöns opposition, at kong Erik fratog Peder Ebbesön, en søn af Ebbe Sunesön, hans fogedembede, så at hr. Peder senere havde stor uvilje mod Erik Plovpennings minde¹⁾. Endelig er det vel heller ikke nogen tilfældighed, at Lave Gudmundsön, der var gift med Esbern Snares datterdatter, og Tyge Bost, der ifølge sit våben selv hørte til Hvideætten, var Erik Plovpennings særlige dødsfjender, og at Anders, en søn af Esbern Snares datter, fru Ingeborg til Kalundborg, straks i 1250 blev Abels marsk og senere efter slaget på Lohede ses at have været i Erik Abelsöns følge²⁾, hvilket atter medførte fjendskabet mellem fru Ingeborg og den danske krone. Mon dog ikke alle disse træk peger tilbage til et fælles udspring, som netop må søges i striden mellem kong Erik og biskop Nils?

Når således flere medlemmer af Skjalm Hvides æt synes at have taget parti for biskop Nils, da er det sikkert ikke af kirkelige grunde³⁾, men, som ovenfor fremhævet, af slægtsfølelse. Derimod har bisperne ved at støtte

¹⁾ Se min „Danske helgeners levned“, s. 384.

²⁾ S. r. D. IV 482. 502. I 291. VII 223.

³⁾ Flere af Hvideættlingerne synes at have været lidet kirkeligsindede. Esbern Snares svigersønner og efterkommere lå gentagne gange i strid med Sorø kloster om forskelligt gods, og af et pavebrev af 5. Nov. 1246 ses det, at fru I., enke efter Absalon Stange (og vistnok snart efter gift med Lave Gudmundsön), og andre af hr. Anders Grosöns (Esbern Snares svigersöns) arvinger ikke vilde betale provsten mag. Ubald en sum penge, som Anders Grosön skyldte ham, så at paven måtte overdrage Ribebispen at skaffe provst Ubald, hvad der tilkom ham, om end afgørelsen ikke kom til at stemme med dansk ret (Ny kirkehist. saml. III 92 f. Registres d'Innocent IV, I, nr. 2259).

deres embedsbroder selvfølgelig taget sigte på at hævde kirkens sag. Her må i alt fald nævnes ærkebiskop Uffe, der tydelig nok gennem lange tider har gjort kongen passiv modstand. I dette mellemværende har vi sikkert også forklaringen til, at Uffe ikke vilde tillade den gamle biskop Gunner af Viborg at nedlægge sin stav, ja han gik endog så vidt, at han ikke ænsede det bud, som Innocentius IV sendte ham herom. Vist er det, at den gamle Gunner trods den tilladelse, paven havde givet ham, og trods sin høje alder måtte blive i embedet, indtil han den 25. August 1251, næsten 100 år gammel, friedes fra livets byrde¹⁾. Ærkebiskop Uffe har altså villet støtte de danske bispers sag ved at bevare den gamle Gunner i embedet og ligesom værne dem ved hans uangribelige autoritet. Men aktivt er Uffe ikke trådt op imod Erik Plovpenning; han har ikke følt sig stærk nok til at lyse kongen i band og vove det yderste.

Da striden mellem Erik og Nils Stigsön först havde antaget en voldsom karakter, så at alt afhang af ydre magt, var kongen selvfølgelig den stærkeste. Nils Stigsön flygtede, og Erik Plovpenning inddrog ikke alene hans private godser, men også hans bispestols besiddelser, deriblandt København. Måske af frygt, måske også på grund af den modsætning, der stadig stærkere udviklede sig mellem domkapitel og biskop, har imidlertid adskillige af Roskilde kanniker taget kongens parti, og en ny kansler fandt Erik i én af dem, magister Peder. Dette fremgår af den følgende tids pavebreve.

Om Nils Stigsön straks personlig har henvendt sig

¹⁾ Innocentius IV's brev af 17. Aug. 1245: *Registres I*, nr. 1416. Vita Gunneri, S. r. D. V 580.

til paven, kan ikke ses. Formodenlig er han dog snart kommen til Frankrig og har klaget sin sag for Innocentius IV i Lyon. Men også kongen havde sendt afsendinge, som rejste de ovenfor omtalte svare beskyldninger mod biskoppen. Dermed var paven altså inddragen i sagen.

Inden vi går over til at undersøge Innocentius IVs stilling i mellemværendet mellem Erik Plovpenning og Nils Stigsön, vil vi først kaste et blik på pavens øvrige forhold til den danske konge.

At Innocentius til begyndelse har lagt velvilje for dagen overfor Erik Plovpenning, kan ikke bestrides. Dette skal nu ikke forklares ved den løse og sikkert upålidelige notits om deres samvær under studierne i Paris¹⁾; årsagen er at søge i de storpolitiske forhold, i det paven gerne vilde vinde en forbundsfælle i kampen mod den nylig bandlyste kejser, Fredrik II, endvidere i det nedarvede venskab mellem pavestolen og den danske krone.

Tilfreds med Eriks holdning i den store kejserstrid har pave Innocentius dog ikke været. Ganske vist kunde han betragte Danmark som et venligsindet land, så at han kunde befale sin legat i Tyskland, kardinal Petrus til St. Georg ad Velum Aureum, at udføre sin legatvirksomhed fra ærkebispedømmet Reims eller fra Polen eller Danmark, såfremt stillingen i Tyskland blev ham for farlig²⁾. Men på den anden side havde paven dog måttet formane kongen til ikke at hindre Lybekkerne i at hjælpe Henrik Raspe, som var gjort til Fredrik II's

¹⁾ Suhm, Historie af Danmark, X 44. Molbech, Kong Erik Plovpenning's historie, s. 11. 87 f.

²⁾ Brev af 15. Marts 1247. Registres II, nr. 2989.

modkonge i Tyskland¹⁾. Det er da egentlig også kun på ét område, at paven har vist Erik Plovpenning særlig gunst, nemlig vedrørende Estlandstoget. Vi har i så henseende allerede omtalt pavens imødekommenhed i året 1245; men på dette punkt gik Innocentius endnu videre med hensyn til indrømmelser. I Novemb. 1247 fornyede paven i et brev til kongen dennes ret til at oppebære tredjedelen af tienden og gav ham denne gang tilladelsen for et tidsrum af 6 år. Forinden havde han tilskrevet ærkebiskop Uffe om denne sag, og ærkebispen måtte efter pavens bud underrette sine lydbisper derom²⁾. Ligeledes værnede Innocentius om det lundske ærkesædes metropolitanret over de estlandske bispedömmar³⁾. Men det værk, som paven altså var ivrig for at støtte, blev jo for øvrigt ikke til noget, eftersom Erik aldrig kom til Estland. Korstogsplanerne foranledigede egentlig kun en unyttig udplyndring af kirken, og da kongens fogeder først var vante til at indsamle denne tredjedel af tienden, fortsatte de dermed også efter Erik Plovpennings død, så at Innocentius IV måtte gribe ind for at stande disse overgreb⁴⁾.

På andre punkter har pave Innocentius ikke vist Erik Plovpenning nogen gunst, og det må siges, at kong Erik just heller ikke har givet paven anledning dertil. Som vi senere skal se, trodsede han idelig pavens bud i anledning af Nils Stigsöns sag. Ligeledes var det langt

¹⁾ Brev af 8. Sept. 1246. Urkundenbuch der Stadt Lübeck I 115.

²⁾ Breve af 26. og 2. Nov. 1247. Dipl. Suecanum I 321. 322 (Registres d'Innocent IV, I, nr. 3427. 3426). Jfr. Erslev, Repertorium I, Udat. 87.

³⁾ Brev af 24. Nov. 1248. Registres II, nr. 4228.

⁴⁾ Brev af 3. Jan. 1251. Registres II, nr. 5018.

fra, at han rettede sig efter pavens bud i den lybekske sag; han fortsatte tværtimod med sine angreb på Lybekkerne og vakte herved pavens vrede. Ganske vist formanede den pavelige legat i Tyskland, kardinal Petrus, Lybekkerne til at slutte fred med kong Erik og stillede sig for så vidt nærmest på kongens side¹⁾. Men paven selv tog snarest parti for Lybekkerne. Efter at biskoppen af Ratzeburg indtrængende havde bedt ham om at rive Lybekkerne ud af den danske konges „såre grusomme hænder“, rettede Innocentius virkelig på ny strenge formaningsord til kongen og annodede tillige ærkebisper af Bremen og biskoppen af Schwerin om at foreholde Erik hans uret²⁾. Og dog var der jo ikke tale om, at Lybekkerne var værgeløse overfor den danske konges væld, uskyldig lidende under hans forurettelser. Gentagne gange gjorde de hærgningstog til de danske kyster, således da de i 1248 udfriede hertug Knud fra Stegeborg, og da de 1249 hærgede København og ødelagde dens borg³⁾. Under slige forhold er det endog tvivlsomt, om pavens holdning i mellemværendet mellem Erik Plovpenning og Lybekkerne kan kaldes upartisk.

Des bedre forstår man, at Innocentius IV's stilling til den roskildske bispesag også efterhånden blev kong Erik alt andet end gunstig.

Ganske vist forhastede paven sig ikke med at tage sig af den landflygtige Nils Stigsøn; men dette forklares naturligst derved, at han var optagen af den store strid med Fredrik II. Først den 21. Juli 1246 overdrog han

¹⁾ Urkundenb. der Stadt Lübeck, I 124. Kardinalens brev er udstedt i Andernach den 3. Sept. 1247.

²⁾ Breve af 5. Nov. 1249. Urkundenb. der Stadt Lübeck, I 140 f.

³⁾ Jfr. Kr. Erslev i Hist. tidsskr., anf. st., s. 378 ff.

Franciskanermunken Simon fra Alvernia at undersøge biskoppens sag. I skrivelsen til Simon tager paven endog sit udgangspunkt i kong Eriks klage, men byder nu sin legat at undersøge, om biskop Nils virkelig har gjort sig skyldig i, hvad kongen anklager ham for; thi i så fald kan han ikke lade sagen uænsset¹⁾. Ifølge et senere pavebrev har paven dog fremdeles tilladt sin legat at skride til bandlysning af voldsmændene; kun måtte han ikke lyse band over kongens person eller lægge interdikt over hans særlige eje²⁾.

Snart stillede Innocentius sig imidlertid mere afgjort på Nils Stigsöns side, og dette står vel til dels i forbindelse med udviklingen af kejserkampen. I foråret 1246 havde Innocentius rejst Henrik Raspe imod Fredrik II, og den tyske modkonge var straks bleven hyldet af ærkebisperne af Mainz, Köln, Trier og Bremen, endvidere af adskillige vesttyske bisper og hertugerne Henrik af Brabant og Albert af Saksen. Ikke uden virkning lod paven dernæst prædike korstog mod kejser Fredrik, og snart fejrede han den triumf, at Henrik Raspe ved Frankfurt tilføjede Fredrik II's søn Konrad et afgørende nederlag (5. August 1246). Nu tog Innocentius sig da også af Nils Stigsön, for så vidt som han (27. Oktob. 1246) af hensyn til hans landflygtighed tillod ham at optage lån på Roskilde bispestols gods³⁾. Dog viste Paven derfor endnu ikke nogen misstemning mod kong Erik. Nylig havde han jo endog (18. Oktober) irettesat ærkebiskop Uffe, fordi han ikke havde tvunget biskop Eskil af Slesvig til at aflægge kongen troskabsed, og et par måneder

¹⁾ Dipl. Arnemagn. I 154 f. Registres I, nr. 2014.

²⁾ O. Nielsen, Københavns diplomatarium, I 8 f.

³⁾ Ny kirkehist. saml. III 92 (Registres I, nr. 2205).

senere (4. Decemb. 1246) tilstod han Eriks ny kansler, magister Peder, der førte kongens sag mod Nils Stigsön, en særlig gunst, i det han forordnede, at ingen romersk legat eller dennes subdelegerede måtte lyse ham i band, med mindre paven udtrykkelig gav tilladelse dertil og i pågældende bulle omtalte den ret, der var skænket ham¹⁾.

Broder Simon fra Alvernia kom imidlertid til Danmark. Her modtog han fra paven et nyt hverv, der end mindre har været efter Erik Plovpennings sind. Ved bulle af 9. Novemb. 1246 bød Innocentius IV nemlig sin legat at undersøge Odensebispens Nils's forhold²⁾. Overfor det fynske bispesæde havde kongen vistnok i længere tid spillet herre og mester, så at prioren og munkene i St. Knuds kloster måtte ty til paven indgriben. Den 31. Januar 1245 havde Innocentius derfor tilsikret dem deres privilegier og friheder, selv om de hidtil havde forsømt at gøre brug af enkelte af dem, og den 7. Februar havde han endvidere udtrykkelig sikret dem, at der ikke måtte indsættes en koadjutor for den syge biskop Ivar, uden at det skete med deres minde³⁾. Altså har Benediktinerne i Odense set deres rettigheder truede af den verdslige magt, og om de nåede deres mål, kan være meget tvivlsomt. Vist er det, at inden det sidst nævnte pavebrev kan være nået til Odense, var der beskikket biskop Ivar en koadjutor, magister Petrus Dacus, som i Februar 1245 deltog i Odensemødet, og det er usandsynligt, at man har taget hensyn til munkene, som jo endnu ikke havde pavebrevet at støtte sig til. Senere stillede det

¹⁾ Registres I. nr. 2299.

²⁾ Wadding, *Annales Minorum* III (Rom 1732), s. 148.

³⁾ Nv kirkehist. saml. III 89 f. Dipl. Arnabagni. I 148.

sig endnu værre for prioren og munkene i St. Knuds kloster. Endnu samme år døde nemlig biskop Ivar, og uden at agte munkenes fri valgret indsatte Erik Plovpenning nu en ny biskop, Odenseprovsten Nils. Dette ses af pavebrevet af 9. Novemb. 1246, som foruden at anke over biskop Nils's uægte byrd og hans frillelevned tillige klager over, at han var indsat ved verdslig hjælp på ukanonisk måde; ja, støttet med verdslig magt havde han endog tvunget ærkebisen til at vie ham. At denne verdslige magt, som er bleven brugt både overfor Odense-munkene og overfor selve ærkebisen, kun kan være kongens, turde være utvivlsomt; og da biskop Nils snart synes at forsvinde fra skuepladsen, har Simon fra Alvernia altså vistnok tilföjet kong Erik et nederlag.

Men medens vi her må nöjes med gisninger, véd vi med sikkerhed af de næste års pavebreve, hvorledes Simon fra Alvernia dönte i Nils Stigsöns sag. Den fremmede Franciskanermunk, hvem paven roser som „en omsigtsfuld og taktfuld mand“, anstillede omhyggelige undersøgelser, men resultatet blev, at han afgjort tog parti for den landflygtige biskop. Han bød nemlig kongen lade Nils Stigsön komme tilbage med frit lejde, og tillige skulde Erik give slip på København og bispestolens øvrige ejendomme ligesom også på biskop Nils's private godser. Foreløbig skulde godserne forvaltes af ærkebisen, hvem Roskilde domkapitel skulde svare til alt, og to af stiftets præster skulde erstatte, hvad de havde oppebåret af bispestolens indtægter¹⁾. Omtrent ved samme tid lyste Nils Stigsön interdikt over hele Roskilde stift²⁾;

¹⁾ O. Nielsen, Københavns dipl. 18.

²⁾ Tidspunktet for Nils Stigsöns interdikt over Roskilde stift fremgår af Innocentius IV's brev af 5. April 1250 (Dipl. Arnemagn. I 177),

men under henvisning til, at interdiktet var forkyndt fra uddlandet, „og af andre intetsigende grunde“ indankede præsterne sagen for paven og trodsede deres biskops bud.

Erik Plovpenning ænsede ikke den pavelige legats kendelse, uden for så vidt som han hos paven ved sin kansler, magister Peder, og en anden dansk prælæt nedlagde indsigelse imod den. Alle de omtvistede godser beholdt han; og da legaten skred til bandlysninger, særlig af præsten Håstén og nogle lægfolk i Roskilde stift, for således at fremtvinge, at bispestolens indtægter blev udleverede til Nils Stigsön, satte kong Erik endog streng straf for den, der rettede sig efter legaten¹⁾. Tilmed vovede Erik endda at beslaglægge de godser, som tilhørte domprovst Jakob Erlandsön fra Lund, og dette kan han kun have gjort, fordi denne hos paven havde talt sin frænde Nils Stigsöns sag. Således fik altså den roskilde bispesag en væsenlig forøgelse.

Allerede för Roskildebispens flugt var Jakob Erlandsön kommen til pave Innocentius IV i Lyon for at deltage i det store kirkemøde, som skulde holdes dér. Et vidnesbyrd om den gode modtagelse, han fandt, har vi i pavens brev af 17. Juni 1245, hvorved der skænkedes domprovst Jakobs broder, hr. Anders Erlandsön til Højby i Skåne, lignende beskyttelse mod eventuel bandlysning som den, paven senere tilstod kongens kansler, magister Peder²⁾. Denne begunstiggelse af en af Jakob Erlandsöns nærmeste frænder må være udvirket af domprovsten selv.

hvor det nemlig hedder, at stiftets præster i over 3 år har trodset interdiktet.

¹⁾ Alt dette fremgår af Innocentius IVs breve af 9. og 18. Maj 1250. Dipl. Arnemagn. I 178 f. O. Nielsen, Kbhvns. dipl. I 11 f.

²⁾ Ny kirkehist. saml. III 91 f. Registres I, nr. 1322.

Ved samme tid var det, at Nils Stigsön måtte forlade Danmark, og Jakob Erlandsön, der var forbleven hos paven og havde opnået den udmærkelse at blive udnævnt til hans kapellan, har ved efterretningen herom gjort sig til biskoppens talsmand. Og da denne optræden, som ovenfor omtalt, kostede ham hans godser og embedsindtægter i Danmark, greb paven kraftig ind for at støtte sin yndling, hvem han fremstillede som helt uskyldig, ligesom han ikke vilde gøre noget for også at høre hans modpart. Den 11. Februar 1247 udstedte Innocentius IV et brev til bisperne i Odense, Ribe og Århus, hvorved han meddelte dem, at hans kapellan Jakob Erlandsön, der var hos ham, havde underrettet ham om, at han på grund af fjendskaber, som han ikke selv havde foranlediget, ikke kunde få sine kirkelige indtægter fra Danmark; paven byder derfor de tre bisper at indsamle pengene og sende dem til Jakob Erlandsön eller til hans ombud på et sikkert sted¹⁾. Dette pavebud har imidlertid ikke udrettet noget imod kongens faste beslutning, så at Innocentius IV ved et nyt brev (29. August 1247) måtte pålægge ærkebiskop Uffe at samle Jakob Erlandsöns indtægter, både af domprovsteembedet og fædrenegodset, og sende ham dem; og hvis dette blev ham umuligt på grund af domprovstens fjenders ondskab og magt, da skulde han årlig af kirkens indtægter give ham et tilsvarende beløb²⁾. Dette sidste har ærkebiskop Uffe formodenlig måttet iværksætte; thi så vidt man kan skønne, har Jakob Erlandsön fremdeles ikke kunnet få selve indtægterne af sine godser og sit embede.

¹⁾ Registres I, nr. 2418.

²⁾ Dipl. Suecan. I 320.

Der har altså været stof nok til misstemning hos pave Innocentius IV, og der er endda utvivlsomt kommet mere til. Under den anden Abel-fejde viste kong Erik sig næsten ligeså hensynsløs overfor kirker og klostre som Abel. Man læse blot den skærende klage fra Øm kloster over de forurettelser, dronning Jutta tilføjede munkene¹). Dette udplyndringssystem står selvfølgelig ikke for dronningens regning og er ikke blot bragt i anvendelse overfor det jydsk Cistercienserkloster; i virkeligheden må det være udtryk for Eriks almindelige fremfærd i borgerkrigens tid. Erik Plovpenning har herved ikke alene yderligere fjernet den danske præstestand fra sig, men tillige skadet sin stilling til kirken i det hele og til kirkens overhoved i Rom. Thi det fejler ikke, at Innocentius har fået nys om kong Eriks overgreb. I alt fald er det ikke nogen tilfældighed, at Innocentius IV netop i denne tid tog Sorø kloster og alle dets ejendomme i sit værn og truede hver den, som forgreb sig på klosterets godser og friheder, med den strengeste straf²).

Under disse forhold var det forståeligt, at pavens holdning i Nils Stigsöns sag stadig blev kongen ugunstigere. Den 19. Decemb. 1247 beskikkede Innocentius IV et nævn, der skulde bevæge kong Erik til at genindsætte Nils Stigsön i hans rettigheder; men i spidsen for dette nævn satte han biskop Eskil af Slesvig, den blandt de danske bisper, som fra første færd og ganske uretmæssig havde budt kongen trods, og som tilmed faktisk stod under Abel, med hvem Erik nu for tredje gang havde blodig krig! Og det kan ikke have været af uvarsomhed,

¹) S. r. D. V 260.

²) Brev af 7. Oktob. 1248. Dipl. Arnemagn. I 162 ff.

at Innocentius gjorde dette ubillige valg; thi selv havde han jo for lidt over et år siden udstedt det brev, hvori han søgte at få ærkebiskop Uffe til at bryde biskop Eskils trods mod kong Erik, og ved Jakob Erlandsön, som stadig var i pavens nærhed, måtte han være vel kendt med forholdene i Danmark på den tid. Paven har altså vel vidst, hvad han gjorde: valget af Eskil var en udæskning til Erik Plovpenning. Så har det mindre at sige, at en anden af nævnets tre medlemmer, Dominikanernes provinsialprior, muligvis har været kongen gunstig stemt. I alt fald svækkedes betydningen af den ene nævnings kongelige sindelag fuldstændig, i det paven efter sædvane fastsatte, at om ikke de alle tre kunde påtage sig det påbudte hverv overfor kongen, så kunde Eskil udføre det sammen med den ene af de to andre. Tredjemanden i nævnet var nemlig Franciskanernes minister i Danmark, og ligesom sin ordensbroder Simon fra Alvernia stod han sikkert på Nils Stigsöns side. Ligeledes har det under disse forhold kun lidet at sige, at pavebrevet just ikke sigter Erik personlig for overgreb mod Nils Stigsön, men nøjes med at udtale, at det „ikke er uden kongens tilladelse“ at København og bispestolens andre godser er frarevne den landflygtige bisp. Heller ikke betyder det meget, at Innocentius giver forsikringer om sin oprigtige kærlighed til kong Erik. Thi kærnen i pavens befalinger er dog denne: hvis kongen ikke retter sig efter nævnets formaninger og giver Nils Stigsön alt igen, også de indtægter, som kronen allerede havde forbrugt, da skal der lægges interdikt over kongens godser — her går paven altså strengere frem end den gang han sendte Simon fra Alvernia til Danmark — og over Roskilde stift, og kongens hjælpere skal lyses i band. Den eneste gunst, paven

endnu viste kongen, var den, at han personlig endnu ikke skulde rammes af bandstrålen, og endvidere påbuddet om, at nævnet skulde sørge for, at Lands ærkebiskop i Roskildebispens navn og indtil hans hjemkomst lod hans godser styre af mænd, som ikke var kongens modstandere¹⁾. Det er de tarvelige rester af Innocentius IV's tidligere velvilje mod kong Erik, og selv disse rester skulde snart forsvinde.

Da paven ved beskikkelsen af nævnet ikke kom målet nærmere, bød han ved en bulle af 2. April 1248 biskop Eskil ufortøvet at lyse de genstridige i band og lægge interdikt over deres land; endnu fastholdt han dog den bestemmelse, at kongen personlig ikke måtte bandlyses, men betegnende nok omtales kongens kansler nu som „Peder, der kaldes kansler“, medens kurien dog tidligere havde godkendt hans værdighed²⁾. Få dage efter udstedte Innocentius IV en anden bulle, hvorved han bød Eskil ændre alt, hvad der, kirken vedrørende, var foretaget til skade for biskop Nils, og bandlyse hver den, som modsatte sig hans anordninger i denne sag. Denne bandlysning skulde være aldeles ubetinget gyldig, i det ikke noget som helst privilegium kunde svække dens kraft³⁾.

Man må imidlertid tro, at Eskil ikke har turdet bruge de magtmidler, som paven havde lagt i hans hånd, eller at han har brugt dem uden virkning. Til forklaring kan man henvise til, at Erik i 1248 endelig vandt overhånd over Abel, og senest i begyndelsen af 1249 blev der sluttet fred imellem dem⁴⁾, hvorpå biskop Eskil måtte

¹⁾ O. Nielsen. Kbhvns. dipl. I 6 f.

²⁾ Smstds. s. 8 f.

³⁾ Smstds. s. 9 f.

⁴⁾ Kr. Erslev i Hist. tidskr., anf. st., s. 379 f.

forlade landet. Kongen havde styrket sin stilling, og derfor er det måske, at den berømte kardinal Vilhelm af Sabina, der i sommeren 1248 på hjemvejen fra Sverige opholdt sig i Danmark, ikke fik den mindste indflydelse på de danske forhold. Denne mand, der fik så stor betydning for Norge og Sverige, har i vort land ikke efterladt sig andet minde end et par indulgensbreve for Boso kloster og for St. Jørgens hus i Lund¹⁾; ellers er hans virksomhed i Danmark uden spor, ganske som i sin tid Nikolaus Brekspear intet udrettede hos os, men blev en hovedperson i Norges historie. Ganske vist må det indrømmes, at Vilhelm ikke egentlig var pavens legat i Danmark; men da han dog var udrustet med vid fuldmagt, er det på den anden side utænkeligt, at han overfor den standende kirkestrid helt skulde have ladet som intet.

Paven har nu været meget bittert stemt mod den danske konge. Det hjalp ikke, at Erik netop nu udfoldede den største iver i korstogssagen, i det han udskrev den plovskat, der vakte had og oprør. Hvor stor velvilje Innocentius end tidligere havde vist Eriks planer om et Estlandstog, glemte han nu sin fordums holdning; intet kunde længere mildne hans vrede. Ved brev af 27. Juli 1249 bød han arkidiakonen af Århus at forholde de tre medlemmer af nævnet deres pligt²⁾; men dette havde ikke nogensomhelst følger, Roskildesædets godser var fremdeles i kongens vold, og Nils Stigsön kom aldrig til sin ret.

Den landflygtige biskop opholdt sig i Frankrig, muligvis en tid hos Innocentius IV i Lyon, mest vel dog i Clairvaux;

¹⁾ Erslev, Repertorium I, Udat. 116. Dipl. Suecan. I 340 (27. Juli 1248).

²⁾ O. Nielsen, Kbhvns. dipl. I 10 f.

dér døde han, den 24. Septbr. 1249. Det er en gammel misforståelse, at Nils Stigsön skulde være bleven Cisterciensermunk; indskriften på hans grav i Clairvaux viste, at han ikke døde i den hvidgrå kutte, og lige til det sidste har han altså håbet at genvinde sin bispestol. Ligefuldt ærede Cistercienserne dog hans minde i høj grad, især fordi han — som gravskriften siger — var ærkebiskop Eskils frænde og var „landflygtig for kirkens friheds skyld“¹⁾. Hans skæbne kunde jo også minde om væsentlige træk af den store ærkebiskops liv.

Budskabet om Nils Stigsöns død har ikke gjort paven blidere stent mod kong Erik. Innocentius har følt det som et nederlag for sig og kirken, at biskoppen havde endt sine dage i landflygtighed, og nu gik han endnu skarpere frem i kampen mod Erik Plovpenning. I kraft af devolutionsret beskikkede han nemlig ved provision domprovst Jakob Erlandsön til at være biskop i Roskilde. Ikke alene afskar han derved Erik fra at gøre sin indflydelse på bispevalget gældende, og ikke alene tiltog han sig her en ret, som hidtil næsten ikke var brugt overfor den danske kirke og måtte være den danske krone meget imod²⁾; men hans valg faldt på den af de danske prælater, der nu måtte betragtes som kongens farligste modstander. Det var fra pavens side en åben krigserklæring til Erik Plovpenning; Innocentius har villet vise, at han dog nok skulde vide at blive den sejrende.

Til pavens handlemåde svarer tonen i hans breve fra foråret 1250.

¹⁾ Jfr. min afhandl. i Kirkehist. saml., 4. række III 5 ff.

²⁾ Jfr. min „Konge og præstestand“ II 166 f. 178 f.

Medens Innocentius tidligere havde fremstillet sagen således, som om Erik Plovpenning blot rent passivt havde fundet sig i de forurettelser, hans mænd havde tilføjet Nils Stigsön, kastede han nu uden omsvøb al skylden for biskoppens vanskabne over på kongen. Ligeledes vilde han nu gå strengere frem overfor Erik. Den 9. Maj gav han sin ny nuntius, broder Nikolaus, der var kapellan hos kardinalpresbyteren af St. Marcellus, den befaling, at han i tilfælde af, at kongen fremdeles vægrede sig ved at udlevere Roskilde bispestols godser, höjtidelig skulde lægge interdikt over hvert sted, hvor kongen og hans hjælpere opholdt sig; og om det skulde være, måtte han kundgøre dette interdikt endog fra udlandet, og intet privilegium skulde befri nogen af de pågældende for dets virkninger. Men straks efter fandt Innocentius IV disse forholdsregler utilstrækkelige, og den 18. Maj lod han udfærdige en ny instruks for broder Nikolaus, ligelydende med den forrige, men med den meget væsenlige tilføjelse, at hvis kongen ikke gav efter, når interdiktet var kundgjort, skulde han og hans hjælpere personlig bandlyses; bandlysningen skulde foregå med største höjtidelighed, og intet privilegium skulde kunne hæmme dens kraft¹⁾. Nu havde paven altså besluttet sig til det skridt, som han hidtil havde nølet med; han var nu virkelig i færd med at bruge de stærkeste magtmidler overfor kong Erik.

Samtidig skrev pave Innocentius ganske vist meget indtrængende til kongen om at modtage den ny Roskildebisp vel; men han krævede ubetinget, at Erik skulde give bispestolens godser tilbage og forny alle dens rettig-

¹⁾ Dipl. Arnabagn. I 178 ff. O. Nielsen. Kbhvns. dipl. I 11 ff.

heder, ligesom han skulde give igæld for alle de tab, han havde voldet — heriblandt vel også dem, han havde tilføjet Jakob Erlandsön, medens denne var domprovst —, og sikre den ny Roskildebisp håndhævelsen af kirkens frihed¹⁾. I instrukserne for broder Nikolaus havde paven også udtalt, at Jakob Erlandsön vilde udsone sig med kongen; men vægten lå rigtignok på de dertil knyttede ord: „under forbehold af kirkens rettigheder“. Det var vel heller ikke forsonlighed overfor Erik, som drev Jakob Erlandsön til at bede paven om at måtte løse Roskilde stifts præster for det interdikt, som var forkyndt for dem²⁾, men snarere ønsket om at vinde den søllandske præstestand og få dens støtte i den fortsatte kamp.

Kampen kunde nemlig ikke undgås. Erik Plovpenning har været for stolt og selvføleende til at ville give efter. Uden at tage lære af sit nederlag i den fynske bispesag havde han desuden allerede ved nogle af Roskildekannikernes hjælp indsat en ny biskop, magister Asgod³⁾, og skönt ærkebiskop Uffe formodentlig har vægret sig ved at indvie denne, har kongen selvfølgelig ikke villet ydmyge sig ved at lade sin klient falde. Imidlertid kan Jakob Erlandsön ikke være kommen tilbage til Danmark i Erik Plovpennings levetid; meningen var jo, at den pavelige nuntius først, om muligt, skulde jævne vejen for ham. Af pavens brev til kong Erik sér man tilmed, at Jakob Erlandsön sendte sine befuldmægtigede til Danmark; selv vilde han altså først komme senere.

¹⁾ Brev af 21. Maj 1250. Dipl. Arnemagn. I 182 ff.

²⁾ Innocentius IV's brev af 5. April 1250. Dipl. Arnemagn. I 177.

³⁾ Denne efterretning kendes kun fra Peder Olufsen (S. r. D. I 185. Rørdam, Monumenta, anf. st., s. 16), som dog afgjort må have udskrevet en nu ukendt kilde.

Hvad vilde der være skét, dersom Jakob Erlandsön som indehaver af et af de største danske bispedømmer var kommen til at stå overfor kong Erik? Sikkert vilde det have haft til følge, at den voldsomme strid, som nu först for alvor udbrød under Kristoffer I og Erik Klipping, var kommen så meget tidligere og havde fået Erik Plovpenning til hovedperson. Ved sin karaktér og ved begivenhedernes magt var kong Erik jo nemlig så at sige allerede tvungen ind på denne bane, og Jakob Erlandsöns optræden indenfor Danmarks grænser vilde kun have drevet kongen videre. Således formede den historiske udvikling sig imidlertid ikke. Ved sin grufulde død i den mørke Augustnat blev Erik pludselig reven ud af alle sine kampe.

Det er næsten et bidrag til de menneskelige dårskabers historie, at Erik Plovpenning, der havde været så yderst voldsom overfor kirken, snart efter blev æret som helgen, også af kirkens mænd. Thi ganske vist var de danske biser, som stod i modsætning til Erik, énsidige i deres syn på forholdet mellem stat og kirke; men når undtages mellemværendet med biskop Eskil af Slesvig, har kongen dog haft størst uret. Det var da også kun Eriks mord, der kunde afgive virkeligt grundlag for hans helgenry; thi her var der noget, som stemte med folkets synsmåde: en brat død havde jo allerede givet Knud konge, Knud hertug og fru Margrete helgenkransen. Pavelig kanonisation kunde den ny kongehelgen dog ikke opnå, skönt det sikkert ikke fra dansk side har manglet på bestræbelser i den retning, bl. a. da optegnelsen af jærtegnene ved hans grav i Ringsted¹⁾.

¹⁾ Se min „Danske helgeners levned“, s. 377 ff.

Og det kan heller ikke nægtes, at det varede nogle år, inden helgenryet kunde danne sig. Betegnende nok er det, at de jærtegn, der skal være skete i året 1252 som følge af Holstenernes hærgninger i St. Peders kirke og nonnernes klosterkirke i Slesvig, ikke i mindste måde sættes i forbindelse med den myrdede konges hellighed, og det skönt Erik netop den gang havde sin grav i en af de to kirker: Erik Plovpennings helgenry kendtes altså endnu ikke på den tid. Hvis det ikke havde stemmet med senere kongers politik, var Erik vel overhovedet aldrig bleven offentlig fejret som helgen; men der må netop lægges megen vægt på, at kongerne i folkets påkaldelse af Hellig Erik fandt et naturligt kampmiddel mod hertugerne af Sønderjylland, som nedstammede fra brodermorderen Abel. Kristoffer I, som selv havde stået i oprør mod Erik, blev underlig nok den, der gav stødet til denne udvikling, i det han lod sin broders lig føre til Ringsted¹⁾. Så meget opnåedes ved disse bestræbelser, at helgenglorien snart omdannede Eriks minde, og hvor meget end helgenryet er forsvundet, har det dog kastet en efterglans, som har givet kongens billede et vist præg af uvirkelighed. Nærværende undersøgelse, der bygger på den tids aktstykker, skulde om muligt bidrage til at lade en væsentlig side af Erik Plovpennings historie fremtræde i ædrueligere belysning.

II. En påtænkt ændring i den danske tronfølge.

I sit nylig udgivne skrift, „De avignonske pavers forhold til Danmark“ (s. 208 ff.), har hr. dr. phil. L. Moltesen ladet aftrykke et hidtil ukendt pavebrev, som for

¹⁾ Smøds, s. 374 ff.

den danske historiegranskning er et aktstykke af fremragende værdi. Da det tilmed frembyder historikeren flere gåder, bör det göres til genstand for nöjere undersøgelse og dröftelse. Beklages må det ganske vist, at teksten har sine fejl, og at der henimod slutningen endog må være udfaldet flere sætninger; men selv i sin ufuldkomne skikkelse har brevet afgjort krav på opmærksomhed.

Brevet er stilet til en pavelig legat og handler om en ændring i den danske tronfølge, i det nemlig en dansk konge til trods for landets skik får Romersædets tilladelse til at lade kronen gå over til en af sine døtre og subsidiaert til en af sine søstre, såfremt han ikke efterlader sig söuuer.

Efter et forord¹⁾ om, at de danske konger fra gammel tid på grund af deres fromhed har krav på særlig velvilje fra papestolen, fremhæver pavebrevet dernæst, at Kristus, der er sand Gud og sandt menneske, sand konge og sand ypperstepræst, har forlenet papestolen både med præstelig og kongelig magt, i det han nemlig ved at give St. Peder to nøgler har overdraget ham styrelsen både af det jordiske og det himmelske rige.

Derpå hedder det videre:

„Som følge af det ovenfor anførte og af mange årsager og klare grunde kan man da åbenbart drage den slutning, at den romerske biskop ved en anordning, såfremt denne ifølge Guds vilje tjener til de troendes velfærd, kan træffe foranstaltninger vedrørende konger og riger, i alt fald når disse ikke har nogen anden overherre. Nu har da vor kæreste søn i Kristus, E., de

¹⁾ I afskriften af brevet er forordet sat sidst, som et tillæg.

danskes berömmelige konge, udviklet for os, at da han selv ikke har sönnar eller søskende af mandkön, og da man om hans riges skik har den mening, at de danske konger dér kun kan efterfølges af deres börn af mandkön, er han i höj grad i frygt for, at hans riger skal gå over i udlændinges hånd. Derfor har han ved sit sendebud ydmygt bedet os om, at vi, da han ikke erkender nogen anden end Romerbispen som sin overherre, i kraft af den magt, der er given os fra himlen, vil sørge for i den sag at drage omsorg for ham ved i det omtalte kongedöme at substituere kvindekönnet, eftersom han nemlig har nogle ægtefødte søstre. Og da vi med from hengivenhed tager i betragtning dette samme riges nød, som ofte er os skildret, og da vi tillige i höjeste grad føler medynk på grund af den modgang, som rammer prælaterne, af hvilke nogle tvinges til at leve i landflygtighed, og på grund af overgrebene mod kirkerne og de trængsler og det tryk, som øves mod mange andre troende i det nævnte rige, hvilket vides særlig at være indtruffet som følge af kongeskiftet, vil vi for fremtiden ved vor hjælps rette lægemiddel afværge dette — — — — — (betro vi) til din takt, at du på deres vegne og med den dem tilkommende myndighed fastsætter, at hvis det skulde ske, at den nævnte konge ved sit livs ende har ægtefødte døtre, men ikke sönnar, da skal hans ældste datter, men hvis han ved sin død hverken har sönnar eller døtre, den ældste dalevende af hans søstre følge den omtalte konge i regeringen, uden at den nævnte skik eller nogen konstitution eller fjendtlig forhindring skal kunne træde i vejen derfor.*

Dette aktstykke er ifølge dr. Moltesens oplysning

ger¹⁾ taget fra en formelbog, som findes i det vaticanske bibliotek, og som er udarbejdet af Marinus de Ebulo, vicekansler under pave Johannes XXI (1276—77). Den mulighed var der da i og for sig, at pavebrevet ikke havde noget med historiske forhold at gøre, men ligefrem var komponeret for at tjene som mønsterskrivelse for lignende tilfælde i det virkelige liv. På forhånd vilde en sådan antagelse dog være lidet sandsynlig, og det er klart, at hvis de i brevet omtalte forhold fuldstændig passer ind i en bestemt situation i vort lands historie, da er denne mulighed atter ophævet, og vi har da at gøre med et virkeligt historisk aktstykke. Netop dette er tilfældet. Men i den foreliggende afskrift i formelbogen mangler pavebrevet jo al datering, ja endog pavens og modtagerens navn. Det gælder da om ad anden vej at bestemme dets rette plads i historien.

Hvad man uvilkårlig først vil lægge mærke til, er det navn, som den i brevet omtalte danske konge bærer. Navnet antydes ganske vist kun ved bogstavet E, men det kan kun være Erik. Da tidsgrænsen ned efter er given med Marinus de Ebulos levetid, i det formelbogen må være bleven til senest ved år 1276, kan der altså være tale om følgende danske konger: Erik Ejegod, Erik Emune, Erik Lam, Erik Plovpenning og Erik Klipping.

Dr. Moltesen gætter på Erik Lam²⁾. Men med hvad ret? De holdepunkter, som kan give os et fingerpeg med hensyn til pavebrevets affattelsestid, yder ikke denne formodning nogen støtte. Disse holdepunkter er nemlig:

¹⁾ Anf. skr., s. 203.

²⁾ Anf. skr., s. 15. 204. Sidstnævnte sted hedder det: „Kongen kan næppe være nogen anden end Erik Lam“.

a) der lægges vægt på kongens døtres og søstres ægte byrd; b) vedkommende konge har ikke sønner eller døtre, heller ikke brødre, men flere ægtefødte søstre; c) der er udsigt til, at riget ved kongens død vil komme i udlændinges hånd; d) den danske kirke er i nød og nogle af dens ledere i landflygtighed. — Intel af disse punkter viser os hen til Erik Lam. a) I Danmark var der endnu på Erik Lams tid ingen forskel på den ægtefødtes og den nægtes ret til tronen; først med Valdemar den store afskæres kongens frillesønner fra at blive konger. Og det går ikke an at sige, at det i pavebrevet blot er paven, som lægger vægt på legitimiteten; thi da den danske konge ses at have opgivet, at han havde ægtefødte søstre, er det netop ham, som har gjort begyndelsen med hensyn til adskillelsen af ægte og uægte byrd. b) Endvidere véd man ikke noget om, at Erik Lam havde søstre; derimod véd man, at han havde frillesønnen Magnus, som spillede en vis rolle under Valdemar den store, men endte som forræder. Og denne Magnus kan, vel at mærke, ikke være født i slutningen af faderens kongetid, endsige efter hans død; vi lærer ham nemlig at kende som Sven Eriksöns ivrige tilhænger, og den gang han efter Svens nederlag og fald (1157) toges til nåde af Valdemar¹⁾, må han mindst have været 20 år, altså født inden faderens tronbestigelse. Da paven nu siger, at vedkommende kong E. slet ikke har sønner, og på dette punkt ikke antyder nogen forskel på ægte og uægte byrd, er alene Magnus Eriksöns tilværelse i stand til at omstyrte dr. Mollesens formodning. c) Fremdeles må det siges, at der ikke i mindste måde var

¹⁾ Saxo, ed. Müller, s. 735.

udsigt til, at det danske rige ved Erik Lams død vilde gå over til udlændinge. Der var jo danske kongerætlinger nok, som stod rede med deres krav. Hvilken udlænding kunde derimod have udsigt til at opnå den danske kongekrone? Der var jo ikke en gang nogen, som søgte at udnytte tronstriden efter Erik Lams død til at opnå herredømme indenfor Danmarks grænser. d) Endelig passer det heller ikke, at den danske kirke var stedt i nød; thi fraregnet de ulykker, tronkampen med Olav Haraldsøn voldte, var Erik Lams kongetid netop lys og lykkelig for kirken, og vi ser da også, at kirken just i den tid tog et stærkt opsving. Og ganske vist måtte én af bisperne, Okke af Slesvig, gå i landflygtighed; men hans flugt står ikke i forbindelse med de almindelige tilstande i kirken, og han var den eneste fordrevne biskop, hvorimod pavebrevet taler om flere bispers landflygtighed. Til disse modgrunde kunde endnu føjes, at Erik Lams herredømme var rent midlertidigt og skyldtes den omstændighed, at de, hvis ret til tronen var bedre, den gang endnu ikke var voksne; men des mindre kunde Erik Lam tænke på at forbeholde sin æt forretten til tronen, og allermindst kunde han under de forhold ovenikøbet ændre tronfølgen til fordel for kvindelinen. Overhovedet var jo i denne tid kongevalget, det fri kongevalg, enerådende, og det var ikke tænkeligt, at de danske den gang vilde opgive deres ret til at vælge kongen, eller at en konge vilde trodse denne ret¹⁾.

¹⁾ En eller anden vilde måske også sige, at Erik Lam næppe kunde siges ikke at have anden overherre end paven, og i den anledning vise hen til, at Nils og Magnus før den tid og Sven Eriksøn og Valdemar I efter den tid måtte godkende den tyske kejsers overhøjhed. Det må imidlertid kaldes lidet

Det må da afgjort siges, at den kong E., som omtales i pavebrevet, ikke kan være Erik Lam. Heller ikke kan det være Erik Ejegod eller Erik Emune, bl. a. fordi begge disse konger havde mandligt afkom, og fordi deres død ikke kunde medføre fare for, at fremmede skulde komme til at indtage det danske kongesæde. Ligeså lidt kan det være Erik Plovpenning; thi han havde kun én søster, medens pavebrevet omtaler flere kongesøstre, og desuden havde han jo brødre, hvad derimod pavebrevets kong E. ikke har, og heller ikke hans død vilde kunne bevirke, at Danmark kom under fremmede.

Tilbage bliver da kun Erik Klipping. Men her viser det sig da også, at alle de historiske forhold, som pavebrevet hentyder til, netop passer på hans mindre-årighed. Og da har det intet at sige, at man ved en første gennemlæsning af pavebrevet uvilkårlig tænker sig, at den omtalte kong E. er en ældre mand eller i alt fald dog ikke et barn. De, der skrev til paven på kongens vegne, har ikke udtrykkelig villet gøre opmærksom på, at kongen endnu ikke var i den alder, at han kunde have afkom; og paven på sin side har væsenligst villet give reglen for ændringen i tronfølgen uden i enkeltheder at fordybe sig i de forhold, der kunde gøre ændringen ønskelig.

Vi går da over til at gøre rede for, hvorledes pavebrevets udtalelser om danske forhold passer på Erik Klippings første år.

sandsynligt, at Erik skulde have haft en sådan stilling til den tyske kejser; enhver positiv oplysning i den retning mangler, og selv tyske historikere udtaler, at Konrad III ikke gjorde krav på overhøjhed over Danmark. Jfr. Bernhards, Konrad III (Leipzig 1883), s. 405.

Pavebrevets kong E. er sønneløs, og Erik Klipping var sønneløs indtil året 1274, da Erik Mændved blev født. Dette punkt passer altså godt.

Pavebrevet siger fremdeles, at kongen ikke har brødre. Også dette punkt synes at passe på Erik Klipping i næsten hele hans kongetid. Thi vel havde Erik en broder, junker Valdemar, som endnu levede efter faderens død, eftersom pave Urbanus IV kunde beskylde biskop Peder Bang for at have bandlyst ham sammen med den unge Erik Klipping¹⁾; men siden han aldrig ellers nævnes i den tids oldbreve, må han være død temmelig snart derefter²⁾.

Pavebrevet siger, at den danske kong E. har flere ægtefødte søstre. Også dette passer på Erik Klipping. Man véd nemlig, at Erik havde søsteren Mechtild (opkaldt efter Abels dronning), der i året 1269³⁾ ægtede markgreve Albert III af Brandenburg, og en anden søster, Margrete (opkaldt efter sin moder), der noget senere

¹⁾ S. r. D. V 613. Paludan-Müller mener, at Peder Bang i virkeligheden ikke kan have udslyngt denne bandlysning mod den unge konge og hans broder (Vidensk. selsk. skrifter, 5. række IV 324 note 5); men beskyldningen mod biskop Peder er et vidnesbyrd om, at den unge junker Valdemar den gang endnu var i live.

²⁾ Ringstedtavlen nævner hans dødsdag (21. Decbr.), men ikke hans dødsår (Kongegravene i Ringsted kirke, s. 48). Da det af denne tavle ses, at Valdemar lik sin grav ved foden af hertug Knud Valdemarsöns grav, må Valdemar være død efter denne sin farbroders død (15. Oktbr. 1260), trolig dog endnu samme år. Hvitfeldt omtaler også en anden søn af Kristoffer, junker Nils, som jordfæstet i Ringsted. Men det kunde være et spørgsmål, om ikke denne Nils blot er et foster af Hvitfeldts fantasi. Ringstedtavlen kender ham i hvert fald ikke, og heller ikke andensteds findes han omtalt.

³⁾ Seil. årbog, S. r. D. II 634.

ægtede den holstenske greve Johan II (af den kielske linje) og i dette ægteskab fødte sønnerne Kristoffer (opkaldt efter sin morfader) og Adolf¹⁾. Muligvis har Erik også haft en tredje søster, Ingeborg, om hvis giftermål med den norske konge Erik Magnussøn der skal have været forhandlinger i året 1286²⁾.

Endelig er der pavebrevets ord om den danske kirkes trængsler og nogle bispers landflygtighed. Dette passer udmærket til Erik Klippings første kongetid. I

¹⁾ I sine privilegiebreve til Kiel og Hamburg af 20. Juli 1283 omtaler Erik Klipping grev Johan II som sin svoger og hans gemalinde som sin søster. Hendes navn nævnes ikke her, men findes andensteds, således i grev Johans gavebrev til klosteret Preetz af 2. Febr. 1306. Hasse, Schl.-Holst.-Lauenb. Urkunden u. Regesten II 255 f. [nr. 641—2]; III 61 [nr. 115].

²⁾ Denne efterretning kendes kun fra Hvittfeldt (kvartudg. II 371), og som han har den, rummer den flere misforståelser: Den danske kongedatter kan således ikke have været barn, hvilket Hvittfeldt mener; fremdeles kan kong Magnus ikke have deltaget i forhandlingerne 1286, da han døde 1280; endelig var Erik Magnussøn ikke, som Hvittfeldt siger, hertug i Norge, eftersom han siden 1273 havde haft kongenavn og siden 1280 været regerende konge. Det kunde derfor være fristende at regne det hele for en misforståelse af ægteskabspagten mellem Erik Mændved og Ingeborg fra Sverige i året 1288 (Hvittfeldt III 8. Erslev, Repertorium I, 564), og muligvis er der også nogen sammenblanding (medgiften angives begge steder til 6000 mark). Men Hvittfeldt har så bestemte opgivelser, at han dog vistnok må have haft noget at støtte sig til, og ægteskabsforhandlingerne mellem den unge norske konge og den danske prinsesse vilde stemme godt med det danske kongedømmes forsonlige politik overfor Norge i året 1286, i det Erik Plovpenningss datters gods den gang udskiftedes, og dronning Agnes af Danmark tilskødte dronning Ingeborg af Norge noget gods (Cancellarie liber², s. 97, 100; jfr. Birket Smith, Om Københavns Universitetsbibliotek før 1728, s. 169, Erslev, Repertorium I, 516, 518, 519). — Muligvis er det dog Hvittfeldts hovedfejl at henføre forhandlingerne til 1286 i stedet for til et tidligere år, da Magnus Lagabøter endnu var i live.

året 1262 måtte ærkebiskop Jakob Erlandsön og biskop Peder Bang forlade Danmark, og til dem sluttede sig for øvrigt senere (1267 eller et af de nærmest følgende år) biskop Peder af Odense¹⁾.

Tilbage står nu blot pavebrevets ord om den fare, der truer Danmark, i det kronen i tilfælde af kongens død vil gå over til udlændinge. Har denne fare virkelig været for hånden, såfremt Erik Klipping døde og hans søstre var udelukkede fra tronen? Unægtelig studser man ved denne udtalelse. Man vilde jo nemlig antage, at hvis mandslinjen af Kristoffers æt uddøde, vilde kronen gå over til Abels æt, og den sønderjydske hertug kunde dog ikke betegnes som udlænding (*extraneus*). Imidlertid er det slet ikke hertug Erik Abelsöns tragten efter den danske krone der hentydes til; thi selv om Jakob Erlandsön og Peder Bang vel nok har villet overføre kronen til Abels æt, så har den sønderjydske hertug dog ikke haft ret mange tilhængere udenfor sit eget område og derfor heller ikke i så henseende været farlig²⁾. Nej, det er virkelig udlændinge, som har liget efter at få Danmark i deres vold, og som særlig i tilfælde af den unge konges død kunde være yderst farlige. Og her har vi da det mest betydningsfulde punkt i hele det mærkelige pavebrev, fordi vi her står overfor det historiske forhold, som har foranlediget henvendelsen til paven og dennes indgriben i den danske tronfølge. Disse farlige udlændinge kan nemlig ikke være andre end hertug Albert af Brunsvig og hans nordtyske frænder.

Albert stod det danske kongehus nær, da han var søn af hertug Otto af Brunsvig-Lyneburg, Valdemar IIs

¹⁾ Jfr. min afhandling i Kirkehist. saml., 4. række III 10 ff.

²⁾ Jfr. Pal-Møller, afd. st., s. 280, 328, 334.

søstersøn og forbundsfælle. Han var en kraftig, men også hensynsløs person, der i sin ærgerrighed satte sig store mål, særlig med hensyn til Danmark. Her havde han allerede i 1253 fået foden indenfor, i det han sluttede forbund med Kristoffer I imod Holstenerne og som pant modtog Samsø og Endelave med krongodset og kongens ejendom på disse øer¹⁾. Og efter slaget på Lohede (28. Juli 1261), da enkedronning Margrete sad som Holstenernes fange i Hamburg, medens den lille kong Erik var hertug Erik Abelsøns fange på Nörborg, fristedes Albert til at udkaste vidtflyvende planer. Den 11. Febr. 1262 sluttede han og hans broder Johan forbund med deres søster, enkehertuginde Helene af Saksen, og dennes to sønner, hertugerne Albert og Johan, et forbund, som skulde udvides til de mecklenburgske grever, og som gik ud på en sammenslutning mod Holsten, men efter dette lands erobring tog sigte på også at erobre og dele Danmark²⁾. Hvad der kaster et ret ejendommeligt lys over Alberts færd, er, at dronning Margrete sandsynligvis allerede da havde valgt ham til rigsforstander for Danmark. I årene 1262—63 opholdt han sig to gange³⁾ i vort land, sikkert for længere tid. Her greb han styrelsens tøjler med fast hånd; han fordrev Jakob Erlandsøn og Peder Bang fra deres fædreland og lagde beslag på ærkesædet og Roskilde bispestols godser, og endvidere forjog han Esbern Snares

¹⁾ Pal-Müller, s. 268.

²⁾ Sudendorf, *Urkundenbuch zur Geschichte der Herzöge von Braunschweig u. Lüneburg I* (Hannover 1859), s. 37. Pal-Müller, s. 280.

³⁾ At Albert kom hertil to gange, ses af den samtidige brunsvigske rimkronike: *Monum. Germaniae, Deutsche Chroniken* II 562.

datter, fru Ingeborg, fra Kalundborg, men tillige hindrede han Erik Abelsön i at få synderlig frugt af sin sejr og afskar ham alt håb om den danske krone. Samtidig gjorde den voldsomme hertug sig rigtignok forhadet af de danske. Det var ikke alene ærkestiftets klerus, som harmedes over hans fremfærd¹⁾; men en del stormænd dannede endog ligefrem en sammensværgelse mod det strenge fremmedherredømme. Ganske vist fik Albert denne sammensværgelse slået ned. Hovedmanden, den nylig afsatte drost Peder Finsön, blev greben og tilligemed ham flere af hans tilhængere, blandt dem den forhenvævende marsk Ivar Tagesön, der tilligemed Peder Finsön havde været den kongelige hærs fører i slaget på Lohede. Forgæves bød Peder Finsön hertugen 10000 mark for sit liv; Albert vilde hans død. Dronning Margrete gjorde her fælles sag med hertugen; hun rejste anklage imod Peder Finsön og Ivar Tagesön for at have begået forræderi under den ulykkelige kamp, og på grundlag af denne offentlige anklage blev de høje herrer hængte i Nyborg (1263). De danske årbøger mindedes derfor denne henrettelse som Margretes værk; men den brunsvigske rimkrønike afslører os, at den dybere grund til de danske adelsmænds fald var deres fjendskab mod Albert²⁾. Imidlertid havde Albert ikke alene ført mange tyske tropper ind i landet, men også ladet sin broder, hertug Johan, komme til Danmark og modtaget ham med pomp og pragt. Des større blev de danskes forbitrelse imod ham. Skåningerne havde alle-

¹⁾ Lundeårb., Monum. German., Script. XXIX 209.

²⁾ Brunsvigske rimkrønike, anf. st. Jfr. min artikkel om Peder Finsön i Dansk biograf. leksikon V 161 f. Af de andre sammensvorne kendes kun Jens Skammelsön (Ribe Oldemoder, s. 19).

rede rejst sig; i året 1262 havde de ødelagt Åhus, ærkebispens borg, formodenlig fordi den efter Jakob Erlandsöns fordrivelse var et sæde for Alberts krigere, og næste år belejrede de Helsingborg, som det ikke lykkedes Albert at undsætte. Borgen måtte overgive sig, og derefter forlod hertug Albert Danmark (Juni 1263¹⁾): hans anseelse har været svækket, og de danskes had til ham gjorde ham hans stilling farlig. Intet under er det, at danske årbøger lader ham rømme af landet med skam, og den brunsvigske rimkrønike véd ikke ret at tyde hans bortgang. Til dels kan denne dog forklares derved, at en krig med markgreve Henrik den oplyste af Meissen kaldte ham hjem. Albert iværksatte med stor kraft et tog mod sin fjende og fór sejrrig frem i Thüringen, indtil han blev slået og tagen til fange i en heftig kamp ved floden Elster (28. Oktbr. 1263). Så meget des fjernere var han nu fra at kunne virkelig gøre sine underfundige planer mod Danmark.

Alberts optræden i Danmark er da den historiske baggrund for fremkomsten af pavebrevet. Man har mærket, hvor farlig den brunsvigske hertug kunde blive for Kristoffers æt, som han havde påtaget sig at værne. Timedes der den unge konge en tidlig død, vilde Albert utvivlsomt gribe efter selve den danske kongekrone. Og den lille Erik var end ikke i Danmark, men i branden-

¹⁾ Endnu 14. Juni 1263 udstedte Albert et værnebrev for St. Peders kloster ved Næstved (Ørslev, Repertorium I, 319), men må da have været på vejen til Tyskland; i de første dage af Juli vides han og Johan nemlig at have været i Lybek (jfr. Subm X 473). Dette brev og ikke mindst dets ord om, at ingen foged, tysk eller dansk, måtte krænke klosterets friheder, viser, at Albert den gang dog ingenlunde anså sin rolle i Danmark for udspillet. — Kilderne er ellers Lundearb. anf. st., jfr. brudstykket S. r. D. V 571. og den brunsvigske rimkrønike.

burgsk fangenskab, hvorfra han først vendte tilbage efter sommeren 1264. Selvfølgelig var hans liv mere udsat i det fremmede land end hjemme. Hvo véd, om man ikke ligefrem har frygtet for, at den hensynsløse hertug Albert stod kongebarnet efter livet? Og hvis man tilmed har fået nys om Alberts sammensværgelse med sine frænder, hvor meget mere har man da ikke måttet være på sin post for at værne om Danmarks frihed, ja endog om landets tilværelse? Mistanken kunde kun bestyrkes, da Albert lod sin broder Johan komme til landet, fulgt af nye tyske herrer. Med god grund har man været angst for at lade alt afhænge af den unge kong Eriks liv, nu da landet var så alvorlig truet. Hvem det er, som her kan have handlet i den lille konges navn, skal vi senere drøfte; men først må vi klare de øvrige historiske forhold, som umiddelbart antydes i pavebrevet, og om muligt nøjere bestemme dettes affattelsestid.

Når pavebrevet sætter de nationale ulykker i Danmark i forbindelse med et tronskifte, da passer også dette fortrinlig med forholdene under Erik Klippings mindreårighed. Det var først efter Kristoffers pludselige død, at stillingen ret for alvor blev kritisk, ja efter slaget på Lohede så det ligefrem fortvivlet ud for det danske kongedømme. Til en vis grad sætter paven disse ulykker, som særlig går ud over kirken, i forbindelse med den fare, som truer landet fra de omtalte „udlændinge“; i alt fald begrundes han sin indgriben til gunst for kongeaften med henvisning til den nød, hvori kirken er stedt. Også dette stemmer med den situation, der skabtes ved hertug Alberts rigsforstanderskab. En malende kommentar har vi i Landeårbogens ord om den

brunsvigske hertug, som gjorde meget ondt i Danmark og fik de godser, som tilhørte ærkesædet og dets kanniker og Roskilde bispestol og dens kanniker, inddragne under kronen, medens han lod sognepræsterne gribe, fængsle og udplyndre¹⁾.

Men når således de historiske holdepunkter i pavebrevet pege hen mod Erik Klippings mindreårighed og Albert af Brunsvigs voldsomme herredømme i Danmark, da er vi også i stand til at fastslå, hvem den pave er, som har udfærdiget brevet, og hvem den legat er, til hvem det er stilet.

Lad os først drøfte spørgsmålet om, hvem legaten er. Dr. Moltesen siger, at brevet er stilet til en pavelig legat, som i rang stod under en biskop, eftersom pavens tiltale til ham ellers vilde have været „fraternitati tuæ“ og ikke som i brevet „discretioni tuæ“²⁾. Denne begrundelse er nu ikke rigtig. „Discretio“ er ikke omskrivning for personen eller hans værdighed, men udtrykker simpelthen en egenskab hos ham; dette ord kunde paven derfor godt bruge overfor den fornemste legat, og vi ser da også, at f. eks. Clemens IV bruger det i en af sine skrivelser til kardinal Guido, medens han i andre skrivelser henvender sig til hans „devotio“³⁾. Den måde, hvorpå paven tiltaler legaten, fører os derfor ikke videre i vor undersøgelse vedrørende legatens person. Men når pavebrevet hidrører fra Erik Klippings mindreårighed, kan vi derimod ved vort kendskab til Danmarks historie i den tid udfinde, hvem legaten har været. Fra den danske krones strid med Jakob Erland-

¹⁾ Monum. Germaniæ. Scriptores XXIX 209.

²⁾ Moltesen, anf. skr., s. 203 f.

³⁾ Ny kirkehist. saml. III 125. 114. 115. 116.

sön kender vi jo nemlig de to legater, magister Gerhard, som må være kommen til Danmark i slutningen af 1260 eller i begyndelsen af 1261 og blev her i landet i alt fald til 1263, og den myndige Cistercienser, kardinal Guido, der 1265—67 havde udstrakt fuldmagt som pavens laterallegat i Danmark. Af disse to kan Guido dog umulig have været modtager af brevet. I så fald måtte brevet nemlig være udstedt af Clemens IV, og selv om denne pave ikke stillede sig så fjendsk mod den unge kong Erik som kardinal Guido selv, vilde han dog ikke have ydet ham en sådan gunst som den, pavebrevet rummer, og han vilde vel heller ikke have givet Guido et brev af den art, da Guido var såre fjendtlig stemt mod den danske krone og så lidet retfærdig i sin færd overfor kongen, at paven måtte underkende hans dom i den store kirkestrid. Desuden må det siges, at den gang Guido virkede som legat, var den danske krone ikke længer truet af de farlige udlændinge. Altså må pavebrevet være stilet til den førstnævnte af de to legater, magister Gerhard. Denne var meget venlig sindet mod den danske konge og tog afgjort kronens parti imod Jakob Erlandsön: for så vidt var han vel skikket til at udføre det hverv, som paven ved dette brev pålagde ham.

Dermed er da også givet, hvem den pave er, som har ladet brevet udfærdige. Det er pave Urbanus IV (1261—64). Når Urban i denne sag har stillet sig så imødekommende overfor den danske krone, da svarer det fuldstændig til samme paves holdning i den store danske kirkestrid. I stedet for at tage sig af Jakob Erlandsön stillede han sig på kongedømmets side og tiltalte den landflygtige ærkebiskop med største strenghed.

Det fortjener for øvrigt også opmærksomhed, at netop dette pavebrev med dets stærke hævde af Romersædets ubetingede ret og rådighed over al verdslig magt hidrører fra den pave, der tilkendte sig selv ret til at råde over Siciliernes krone, i det han erklærede Manfred afsat og overdrog hans rige til Karl af Anjou, og som i sit brev til Rikard af Cornwallis hævdede, at den udvalgte tyske konge for at blive kejser først måtte underkaste sig pavens prøvelse og dom. Hvor fortrinlig stemmer ikke et sådant krav med vort pavebrevs lære om betydningen af St. Peders to nøgler! Man mærker, at det bolværk, som det tyske kejserdømme havde været imod pavens anmasselser, er bristet, og at det nu bærer hen imod den stærkeste udspænding af de pavelige magtkrav. En menneskealder senere var det, at Bonifacius VIII ved jubelfesten i Rom i året 1300 optrådte ikke alene i paveskrud, men også i kejserlig festdragt. Denne iøjnefaldende demonstration var jo egentlig ikke andet end anskueliggørelsen af den lære, som allerede længe havde været udviklet ved kurien og bl. andet netop var udtalt af Urbanus IV i anledning af ændringen i dansk tronfølge.

Hvad danske historikere dog mest vil dvæle ved, er de ejendommelige forhold i vort land, som fremkaldte Urbanus IVs mærkelige brev. Vi vil derfor endnu en gang vende tilbage til disse.

Det er, som ovenfor udviklet, hertug Alberts hensynsløse og mistænkelige færd i Danmark, der har foranlediget henvendelsen til paven. Men hvem er det, som har iværksat denne henvendelse?

Det er ikke den unge kong Erik selv; thi han var den gang endnu kun barn, og tilmed var han i branden-

burgsk fangenskab, hvorfra han først slap ud henimod den tid, da pave Urbanus IV døde (2. Oktbr. 1264).

Tanken vender sig dernæst til landets styrer, den kloge og kraftige enkedronning Margrete. Hvor naturligt vilde det ikke være, om hun havde opbudt alt for at sikre sine børn adkomsten til Danmarks trone? Og dog bliver det højst tvivlsomt, om dette modtræk mod hertug Alberts planer skyldes hende. Ifølge den brunsvigske rimkrønike har Margrete endog været indtagen i den raske hertug og villet række ham sin hånd, hvorfor også hans bortgang fra Danmark var hende en sorg¹⁾. Nu kunde man ganske vist sige, at den brunsvigske rimkrønike er inspireret af hertug Albert selv og tjener til hans forherligelse; men vi har på den anden side pålidelige vidnesbyrd om, at Margrete samvirkede med Albert, den gang han knuste de danske adelsmænds opposition, og der har altså i det mindste været politisk forståelse imellem dem. Muligvis er det ikke sandt, at Margrete sørgede over Alberts bortrejse; ja det kunde tænkes, at hun oprindeligt har haft god tro til hertugen, men senere har gennemskuet ham og ændret sin dom om ham. Egenlig sandsynlig er denne antagelse dog ikke. Thi i så fald vilde Erik Klipping dog ikke i året 1278, endnu medens hans moder levede og havde indflydelse, personlig indfinde sig i Lyneburg for at underhandle med Albert om et giftermål mellem dennes datter og den af kongens sønner, som skulde være hans efterfølger, og aftale atter at mødes med ham nogle måneder senere på øen Femern²⁾. Det kunde ganske vist tænkes,

¹⁾ Deutsche Chroniken II 563.

²⁾ Hasse, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Urkunden u. Regesten II 215 f. [nr. 539. 540].

at hertug Albert endnu den gang havde visse krav på Samsø, skönt øen nu var i kronens eje, og at Erik i så henseende har villet affinde sig med sin frænde ved at tilbyde hans datter, den vordende danske kongebrud, øen til underhold; men dette er dog tvivlsomt, og i hvert fald står der i kong Eriks brev om underhandlingerne i Lyneburg, at giftermålsplanen skulde tjene „til at styrke det særlige venskabsbånd“, som var mellem den danske krone og hertugen. Disse ord viser, at man i det danske kongehus mindst af alt betragtede Albert som fjende. Og da er det heller ikke sandsynligt, at Margrete 15 år tidligere skulde have påkaldt pavens hjælp imod hans politiske planer.

Men når det ikke har været dronning Margrete, som vilde værgе den danske krone mod fremmedes indtrængen, da må det have været nogle af de stormænd, der stod kronen nær. Ikke just mænd af det parti, som rejste sig imod den tyske rigsforstander og tvang ham ud af landet; thi disse kunde ikke med föje tiltage sig ret til at handle på den unge konges vegne. Derimod har det været mere fredelige statsmænd, som stod dronning Margrete nærmere og dog på den anden side havde en vis uvilje mod Alberts herredömmе, ja vel endog i hjertet delte den almindelige harmе imod ham. Virkelige tilhængere indenfor det danske folk har Albert nemlig uden tvivl måttet savne; den brunsvigske rimkrønikes poetiske ord om, at herrerne (d. e. adelen) af Danmark med sorg mindedes hans bortgang, og at det kostede bisperne hjertevé at skilles fra ham¹⁾, tør siges

¹⁾ Deutsche Chroniken II 563: von Denemarken dhe herren — sin vart leydhes hohe irmande — und dhe byscope uzem lande — dhen sin sceyden was herzesér.

at være i skrigende modstrid med den historiske virkelighed. Blandt kongehusets tro tjenere, der hverken har villet udnytte stillingen til fordel for adelens standsinteresser eller udlevere Danmark til en politisk æventyrer som Albert, kan man særlig tænke på Jon Litle og på magister Tyge, der i Septbr. 1262 var kommen hjem fra Rom, udnævnt af Urbanus IV til biskop af Århus i stedet for den af Jakob Erlandsön indsatte Arnfast. Begge disse mænd var kronens forkæmpere, og begge var de ivrige for en national politik. Der var da også nok for en fædrelandsven at være bekymret over. Nylig var den unge junker Valdemar død, og det danske riges tilværelse syntes virkelig at afhænge af Eriks liv. Hvor pinligt var det da ikke at vide den unge konge fjernt fra Danmark, i fremmede omgivelser, ja endog som fange, på den ene side truet af Erik Abelsön som åben fjende, på den anden side truet af hertug Albert, rigets forstander, der under venskabs maske blot ventede på lejlighed til at indtage det danske kongesæde! De usædvanlige forhold krævede usædvanlige midler. Derfor søgte man til pavens autoritet, skönt et dansk forfatningsspørgsmål ellers ikke hørte under Romersædets forum. Og derfor skrev man i den unge konges navn, skönt han selv endnu var i Brandenburg. Tidspunktet for pavebrevets affattelse må nemlig være foråret eller sommeren 1263; altså har man fra Danmark iværksat henvendelsen til paven på en tid, da Albert rasede aller værst i landet¹⁾.

¹⁾ Blandt de afskrifter, dr. Moltesen har taget i Rom, findes der også gengivelse af et brev, hentet fra en anden pergamentkodex i det vatikanske bibliotek (Codex Ottoboniensis 638 fol.

Helt på egen hånd kan nogle enkelte af kongehusets tro tjenere dog næppe have handlet. Bag sig har de sikkert haft en stor del af adelen, *meliores regni*, der ikke har villet underkastes fremmedvold og måske også har håbet på forøget magt, såfremt en ung kongedatter skulde komme på tronen. Efter landets sæd og skik måtte i alt fald stormandsforsamlingen høres i et så væsentligt forfatningsanliggende som det, der forelå her. Jeg må da også antage, at der netop dér, hvor pavebrevets tekst er mangelfuld, har stået noget om *meliores regni*, og at det er på deres vegne og i deres navn — som det hedder i brevet — at legaten skal ændre tronfølgen. Ret mærkeligt er det for øvrigt af pavebrevet at se, i hvor høj grad man allerede i Danmark betragtede riget som en slags arverige: det var virkningen af Valdemarernes politik, at få tronfølgeren valgt til konge i den regerende konges levetid, en mærkelig modsætning til det frie kongevalg både før Valdemarstiden og efter Valdemarssønnernes periode, i håndfæstningernes tidsalder.

Det er ikke noget enestående i Norden, at man søgte pavens støtte i rent politiske sager. Således fik Valdemar II både Innocentius III og Honorius III til at

110 a). Med dr. Moltesens tilladelse skal jeg om indholdet af dette brev meddele, at paven herved betror sin legat at stifte fred i Danmark, værne den unge konge og opretholde hans magt. Dette brev kunde henføres til Erik Mændveds mindreårighed; men da det ikke, som man i så fald kunde vente, rummer nogen hentydning til Erik Klippings drab, må det sikkert også henføres til Erik Klippings første år og være udstedt af Urbanus IV til magister Gerhard, formodentlig inden det brev, som denne undersøgelse drejer sig om, måske endog inden slaget på Lohede.

stadfæste ham i besiddelsen af de nordtyske lande, som Frederik II i året 1214 havde afstået ham, og til at sikre Berengaria det gods, hun havde modtaget i morgengave¹⁾, og således henvendte Magnus Smek sig i året 1339 — rigtignok forgæves — til Rom for at få stadfæstelse på besiddelsen af de skånske lande²⁾. Men stadfæstelse af landerhvervelser kan dog ikke kaldes nogen parallel til ændring af tronfølgen, og Urbanus IVs brev viser os derfor en pavelig indgriben i danske forfatningsforhold af enestående art.

Hvad pave Urbanus forsøgte, fik dog ikke varige følger. Den fare, der truede Danmark fra hertug Albert og hans frænder, drev atter over, og den unge kong Erik, af hvis liv alting afhang, vendte uskadt tilbage til sit land. I året 1273 ægtede han Agnes af Brandenburg, og allerede næste år fødtes der ham en søn, den senere kong Erik Mændved. Derved var forudsætningen for pavebrevets bestemmelser bortfalden. Ingen tænkte mere på dem, ingen kendte dem, og kun ved et tilfælde er det mærkelige aktstykke overhovedet bevaret. Men selv om der i Danmark ikke blev lejlighed til i praksis at gøre brug af pavens tilladelse, og selv om ingen af Erik Klippings søstre, der i tilfælde af hans død skulde være trådt i hans sted og have reddet den danske krone fra at falde i fremmedes hænder, i virkeligheden kom til at knytte sit navn til fædrelandets historie, så har Urbanus IVs brev dog sin store interesse som et talende vidnesbyrd om et mørkt tids-

¹⁾ Se min „Konge og præstestand“ II 127. Chr. Bruun i Årb. f. nord. oldkyndigh. 1893, s. 75 f.

²⁾ Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, VI 198. Moltesen, s. 11. 32 f.

punkt i vor historie, et tidspunkt, da vort land i høj grad måtte siges at „stande udi våde“. Enhver, der har sans for dansk historie, vil derfor være dr. Moltesen taknemmelig for det aktstykke, hvormed han har beriget vore historiske kilder.
